

Verslag van een openbaar verhoor

De parlementaire enquêtecommissie Corona heeft op 3 juni 2026 **mevrouw Arib** als getuige gehoord.

Voorzitter: De Kort

Griffier: Rijkers

Aanwezige leden van de commissie: Huidekooper, De Kort, Lammers, Mutluer en Poortman.

Aanvang 10.00 uur.

De **voorzitter**:

Goedemorgen. Ik open de vergadering. Het is vandaag woensdag 3 juni 2026. Aan de orde is een openbaar verhoor van de parlementaire enquêtecommissie Corona.

Ik verzoek de griffier om mevrouw Arib naar binnen te leiden.

(Mevrouw Arib wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Goedemorgen, mevrouw Arib. Van harte welkom. Voordat we verdergaan geef ik de aanwezige pers de gelegenheid om een foto te maken.

(Er worden enkele foto's gemaakt.)

De **voorzitter**:

Corona was een pandemie die begin 2020 leidde tot een wereldwijde crisis. Ook voor de Nederlandse samenleving was deze crisis zeer ingrijpend. Het kabinet nam maatregelen die gevolgen hadden voor ons dagelijkse leven. Ook de Tweede Kamer had een belangrijke rol in die besluitvorming. Als parlementaire enquêtecommissie zijn wij ingesteld om namens de Tweede Kamer een grondige, breedgedragen terugblik te maken op die coronaperiode, om te leren voor een eventuele volgende pandemie of langdurige crisis.

Mevrouw Arib, u bent door de enquêtecommissie opgeroepen als getuige. U wordt onder ede gehoord vandaag. U was in het eerste jaar van corona voorzitter van de Tweede Kamer. In dit onderzoek kijken wij ook naar de

rol van de Tweede Kamer. In deze week staat met name het begin van de pandemie centraal. We willen dus ook kijken hoe de Kamer daarop was voorbereid. Later, in augustus, komt er ook nog een week die in het kader staat van het functioneren van de Kamer, waarin meerdere Kamerleden worden opgeroepen. We willen het vandaag dus hebben over het begin van de pandemie, maar ook over de werkwijze van de Kamer in crisistijd.

U heeft ervoor gekozen om de belofte af te leggen. Ik verzoek u met de belofte te bevestigen dat u de gehele waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen. Mevrouw Arib, ik wil u verzoeken om te gaan staan.

(In handen van de voorzitter legt de mevrouw Arib de belofte af.)

De voorzitter:

Dan staat u nu onder ede. U mag weer gaan zitten.

Heeft u aan de voorkant al vragen aan de enquêtecommissie?

Mevrouw Arib:

Nee, niet op dit moment.

De voorzitter:

Oké. Dit verhoor zal worden afgenomen door de collega's Lammers en Huidekooper. Aanvullend ga ik zelf mogelijk ook nog enkele vragen stellen. Laten we vooral gaan beginnen. Dan wil ik het woord geven aan collega Lammers.

Mevrouw Lammers:

Ook namens mij van harte welkom. We willen met u terug naar januari 2020. De eerste signalen over het coronavirus komen naar buiten. U bent op dat moment al enkele jaren Voorzitter van de Tweede Kamer. Hoe had de Tweede Kamer zich in de jaren voor de uitbraak van corona voorbereid op een pandemie?

Mevrouw Arib:

De Kamer heeft, net als alle organisaties in die tijd, natuurlijk via de media vernomen dat er een virus rondging, met name in het buitenland, maar er was nooit een voorbereiding of een plan voor hoe de Kamer ermee zou omgaan mocht er een pandemie zijn. Wij lieten ons dus informeren, net als iedereen in het land.

Mevrouw **Lammers**:

Dus er was geen vastgesteld crisisplan of iets dergelijks?

Mevrouw **Arib**:

Nou, er waren wel crisisplannen, maar die waren vooral gericht op veiligheid, op aanslagen natuurlijk, maar ook op de veiligheid van Kamerleden en cybercrime. Maar voor een pandemie, vanuit de gezondheid, was er geen plan.

Mevrouw **Lammers**:

Weet u ook waarom dat er niet was?

Mevrouw **Arib**:

Nou, er is nooit een onderzoek naar gedaan. Ik denk dat vanuit de Kamer vooral de rol is om zo veel mogelijk voorwaarden te scheppen voor het vergaderen, rekening te houden met de veiligheid van Kamerleden. Maar een pandemie is in het verleden nooit voorgekomen. Er was ooit de Mexicaanse griep, maar dat was heel tijdelijk en afgebakend. Maar er was geen bewustzijn, van: mocht er een pandemie zijn, zou de Kamer daarop inspelen en op welke manier? Dat was niet aan de orde.

Mevrouw **Lammers**:

Vindt u het wel wenselijk dat er zo'n soort plan is?

Mevrouw **Arib**:

Kijk, de Kamer heeft een andere rol dan de regering, hè. De regering regeert en de Kamer controleert. De Kamer is geen ministerie, waar er allerlei afdelingen zijn op het terrein van publieke gezondheid, preventie of wat dan ook. Dus ook de Kamer is afhankelijk van wat voor beleid landelijk wordt gevoerd. De Kamer houdt zich daaraan. Misschien is het naar aanleiding van corona heel belangrijk om na te denken over hoe je in weer zo'n situatie zou kunnen handelen. Wij hebben zo veel ervaring opgedaan dat dat ook mogelijk moet zijn.

Mevrouw **Lammers**:

U zei net dat er wel crisisplannen waren voor andere situaties, zoals bijvoorbeeld de veiligheid. Waren die ook vastgesteld?

Mevrouw **Arib**:

Heel verschillend. Dat was ook afhankelijk van ... Meestal was het naar aanleiding van een incident. De Kamer was in die periode ook ongelofelijk actief met, zoals dat heet, het herijken van al die plannen, dus ook bij de beveiliging en bij de Bodedienst. De Kamer is natuurlijk met de jaren ook ontzettend veranderd, ook als gevolg van wat er in de samenleving speelt.

Naar aanleiding van incidenten werd er geëvalueerd en moesten er nieuwe plannen worden vastgesteld, dus het was een continu proces. De ene keer was het naar aanleiding van een incident en de andere keer was het gewoon met elkaar brainstormen, van: hoe zouden we het anders moeten doen? Echt structureel elke keer dat punt agenderen kwam niet zo veel voor, maar dat gebeurde wel naar aanleiding van incidenten.

Mevrouw **Lammers**:

Dus er waren eigenlijk, als ik het goed begrijp, allerlei verschillende crisisplannen, maar niet één algemeen crisisplan.

Mevrouw **Arib**:

Nee. Nou, de plannen die er waren, waren vooral gericht op fysieke veiligheid. We hebben in het verleden natuurlijk ook incidenten gehad met bijvoorbeeld de Koerden. Dat was voor mijn tijd als Voorzitter, maar ik zat wel in het Presidium toen de Koerden toch over allerlei poortjes zijn gesprongen en in de Statenpassage gedemonstreerd hebben. Dan ga je daarnaar kijken. Er is toen ook geëvalueerd: waar ging het goed en waar ging het minder goed? Op basis daarvan maak je weer nieuwe keuzes met betrekking tot beveiliging. We hebben ook een keer gehad – dat was onder mijn voorzitterschap – dat iemand van boven naar beneden sprong. Dan kijk je ook opnieuw. Zo ging dat. Tegelijkertijd waren we ook – dat was wel van belang voor de veiligheid van de Kamer en de Kamerleden – bij de dienst Beveiliging bezig met een hele grote ... Niet reorganisatie, want daarmee wordt gesuggereerd dat mensen weg moesten of zo, maar echt een herijking, van: misschien moeten we opnieuw kijken naar wat voor type beveiligers we nodig hebben en hoe de beveiligers getraind moeten worden. Maar dat was vooral gericht op fysieke veiligheid.

Mevrouw **Lammers**:

Aan het begin van de coronapandemie werkte de ambtelijke organisatie binnen de crisisaanpak met een conceptversie van het crisisplan. Op welke wijze was u als Kamervoorzitter betrokken bij het opstellen van dat conceptcrisisplan?

Mevrouw **Arib**:

Nee, niet echt betrokken. Er was altijd een soort crisisteam. Dat heeft altijd bestaan. Zo'n crisisteam bestond uit een aantal diensthoofden, dus niet uit alle diensthoofden. De Griffier zat daar ook bij. Die kwamen heel vaak bij elkaar, maar de betrokkenheid van de politiek bij zo'n crisisteam was er niet. Andersom wel, dus bij alles wat wij bespraken, zat altijd de Griffier en er werd ook teruggekoppeld naar de diensthoofden.

Mevrouw **Lammers**:

Maar bij het plan zelf, of het opstellen van het plan ...

Mevrouw **Arib**:

Nee.

Mevrouw **Lammers**:

Daar was u niet bij betrokken.

Mevrouw **Arib**:

Nee, nee.

Mevrouw **Lammers**:

Weet u ook waarom dat zo was?

Mevrouw **Arib**:

Nou, er was wel een ambtelijk overleg. De managers hadden met elkaar regelmatig overleg. Daar was de politiek niet welkom. Dat begreep ik achteraf, hoor, toen niet. Dat was toen hun werkwijze. We hebben wel een paar keer gevraagd: informeer ons, en vooral de Voorzitter. Dat heb ik weleens – of "weleens", een paar keer – gezegd: ik wil wel graag weten hoe en wat. Maar er werd altijd gezegd: we zijn ermee bezig; als het klaar is, dan komt het. Vervolgens gingen we over tot de orde van de dag.

Mevrouw **Lammers**:

Had u het idee dat u te weinig geïnformeerd werd?

Mevrouw **Arib**:

Ja. Ja.

Mevrouw **Lammers**:

Heeft u dat ook aangegeven?

Mevrouw **Arib**:

Ja.

Mevrouw **Lammers**:

En werd daar ook iets mee gedaan?

Mevrouw **Arib**:

Nee.

Mevrouw **Lammers**:

Toen maakte op 27 februari 2020 minister Bruins, van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de eerste besmetting van corona in Nederland bekend. Wanneer nam u zelf de eerste voorbereidingen in de periode dat corona was uitgebroken?

Mevrouw **Arib**:

Als het goed is, was dat ergens na het februarireces. Het krokusreces, heet dat. Toen was natuurlijk in de media heel veel verschenen over het coronavirus. We hebben toen ook van dichtbij geïnformeerd bij de GGD, volgens mij, maar we hebben ook heel veel vragen gekregen vanuit de Kamerleden, van: hoe gaan we daarmee om? Het was ook in februari, denk ik, dat we moesten nadenken over preventieve maatregelen, zoals handen wassen en dat je overal van die zeep, ontsmettingsdingen hebt. Volgens mij heb ik toen – ik weet niet of dat nou in februari of begin maart was – een brief namens het Presidium geschreven, waarin ik namens het Presidium zei: we hebben te maken met een zorgelijke ontwikkeling van het virus; er is veel onrust en onzekerheid, en het is belangrijk om ons aan allerlei richtlijnen te houden. Dat moet eind februari of begin maart zijn geweest. We hebben toen ook gezegd: er moet ergens een meldpunt zijn waarnaar mensen vanuit de Kamer, dus medewerkers, fotografen en journalisten, allemaal kunnen bellen als ze vragen hebben. Er waren in die periode natuurlijk ook mensen die in Italië waren geweest. Dat was ook een punt. Die hadden natuurlijk ook heel veel vragen, van "ik ben net op skivakantie geweest in het risicogebied", waarmee ze ook naar zo'n meldpunt konden bellen. Dat was, denk ik, eind februari, begin maart.

Mevrouw **Lammers**:

En met wie werkte u samen om dit allemaal op te tuigen?

Mevrouw **Arib**:

Met het Presidium natuurlijk, want vanuit het Presidium werden natuurlijk ... Ook de fracties gingen naar hun Presidiumlid met vragen. Dat stelden ze ook in het Presidium aan de orde. En met de ambtelijke organisatie. Dat zijn de bodes, de beveiligers, de schoonmakers en natuurlijk ook mensen van personeelszaken. Er werd dus zowel met het Presidium als met de ambtenaren die heel veel met de uitvoering te maken hebben gehad, goed samengewerkt.

Mevrouw **Lammers**:

Ik wil nog even met u teruggaan naar het crisisplan. U zei net: ja, ik ben niet betrokken geweest bij het opstellen van het crisisplan. U zei eigenlijk nee op de vraag of u wist waarom niet. Kunt u dat nog eens wat verder toelichten?

Mevrouw **Arib**:

Ik denk dat het te maken heeft met de rolverdeling. Dat was toen ...

Mevrouw **Lammers**:

Welke rolverdeling?

Mevrouw **Arib**:

De rolverdeling tussen de politiek en de ambtelijke top, met name, niet zozeer de uitvoering. Er was toen ook een discussie waarbij de ambtelijke top vond dat de politiek zich niet met de ambtelijke organisatie mocht bemoeien. Het kan zijn dat ze toen dachten: we laten de politiek even op afstand; wij bepalen hoe zo'n crisisplan moet worden opgesteld.

Mevrouw **Lammers**:

Wat bedoelt u met "ambtelijke top"?

Mevrouw **Arib**:

Dat zijn de Griffier en een paar managers, niet allemaal.

Mevrouw **Lammers**:

En kunt u nog eens uiteenzetten of toelichten wat dan precies de taken van deze mensen zijn, dus van die managers en de Griffier?

Mevrouw **Arib**:

Ja. Het is misschien goed om te vertellen dat de Tweede Kamer geen ministerie is, waarbij je verschillende afdelingen hebt enzovoorts. De Tweede Kamer bestaat voor, nou, 95% uit uitvoering. Dat zijn dus de bodes, de beveiligers, de stenografen, de schoonmakers, de mensen van het Restaurantbedrijf en de mensen van de automatisering. Dan heb je ook diensthoofden en er is een managementteam. De Griffier is het hoofd van de ambtelijke organisatie. Dan heb je ook een directeur Bedrijfsvoering, die daar ook in zit. Die gaan over al die diensten. Dat noem ik dan ... Dat zijn de topmanagers.

Mevrouw **Lammers**:

En de Griffier?

Mevrouw **Arib**:

Die is daar het hoofd van.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. U zei net dat u vond dat u wel betrokken had moeten zijn bij het opstellen van het crisisplan. Zij hadden daar moeite mee. Kunt u dat nog eens nader toelichten? Heeft u dat aange...

Mevrouw **Arib**:

Ja, ze ...

Mevrouw **Lammers**:

...geven?

Mevrouw **Arib**:

O, sorry.

Mevrouw **Lammers**:

Nee, gaat u verder.

Mevrouw **Arib**:

Nee, dat is natuurlijk een hele discussie geweest binnen het Presidium, maar ook met name met de Griffier en de directeur Bedrijfsvoering. Zij hadden een eigen opvatting over de rol van de ambtelijke organisatie, namelijk dat zij degenen zijn die over de hele gang van zaken rondom de Kamer gaan. De politiek was ook van mening dat ... De politiek is uiteindelijk natuurlijk degene die beslissingen neemt, hè. Als de Kamer wil vergaderen, dan vergadert de Kamer. Maar het is wel van belang dat de ambtelijke organisatie dienstbaar kan zijn aan de politiek, maar dat heeft een hele geschiedenis, want in de Tweede Kamer was de ambtelijke organisatie jarenlang los van de politiek. Politici komen en gaan – zo werd er geredeneerd – en wij blijven. Er werd dus geen verantwoording afgelegd, geen plannen, niks. Dat was toen. Natuurlijk draaide de Kamer op de uitvoering, godzijdank, maar er was altijd een cultuur van: wij bepalen; de politiek staat op afstand.

Vanaf 2015 – dat was voor mijn voorzitterschap – begon dat te veranderen. De politiek trok namelijk ook aan de bel bij de Raming, van: de organisatie moet worden geprofessionaliseerd. Het is heel belangrijk om dat rapport te lezen als u echt iets wil weten over de ambtelijke organisatie en de cultuur van de ambtelijke organisatie. Dan is dat rapport wel interessant. Dat rapport is toen opgesteld. Daarin werd gezegd: de organisatie moet worden geprofessionaliseerd, alle diensten moeten veel professioneler en dienstbaarder worden, en de scheiding, met de politiek en de ambtelijke organisatie apart, gaat niet. Zo is toen die hele herijking van de verschillende diensten tot stand gekomen, maar het is altijd een soort strijd geweest, niet van de mensen op de werkvloer, want dat is echt ... Daar komen we misschien straks op terug. De mensen in de uitvoering hebben ongelofelijk hard gewerkt. Die wisten precies wat wel en niet kon, ook praktisch en organisatorisch gezien. Maar in de hoogste ... In de top, zeg maar, waren er andere opvattingen. Dat was altijd een spanningsveld, laat ik het zo noemen.

Mevrouw **Lammers**:

Dan heb ik nog een laatste vraag. U werd dus als Kamervoorzitter niet geïnformeerd. Had u zelf nog iets anders kunnen doen? Had u daarin zelf nog iets anders kunnen doen?

Mevrouw **Arib**:

Ja, signaleren en bespreken dat dat eigenlijk niet kan. Maar mijn primaire taak is voorzitten, hè. Ik ben niet aangesteld om het managementteam aan te sturen. Ik zat bijna twaalf, veertien uur op de voorzittersstoel. Alle Kamerleden, al die debatten, alles wat met het primaire proces te maken heeft: daar ging ik over. Je gaat ervan uit dat de Griffier verantwoordelijk is voor de ambtelijke organisatie en dat moet goed lopen. En het liep ook voor een belangrijk deel goed, ook dankzij de mensen die daar jarenlang zaten. Maar het kwam wel ter sprake. Naar aanleiding van een herijtingsplan bij een of andere dienst kwam elke keer de discussie terug, vanuit de Griffier en de directeur Bedrijfsvoering – zij hebben daarover zelfs een mail gestuurd – dat zij vonden dat ze politiek net zo mee moesten tellen als de leden van het Presidium.

Er was zelfs een notitie waarin er werd gezegd: het Presidium bestaat uit negen leden en daar moeten er twee aan worden toegevoegd, namelijk de Griffier en de directeur Bedrijfsvoering, als gelijkwaardige leden van het Presidium, met invloed en stemrecht, als dat nodig is. Maar dat is iets wat het Presidium ... Politici hebben een heel andere rol en ambtenaren hebben een heel andere rol, dus die rolverdeling, die strijd om wie over de Kamer gaat, die heeft eigenlijk altijd een rol gespeeld op de achtergrond. Dat merkte je soms als er iets aan de hand was; dan moet je ontzettend kijken wie waarover gaat en wie je op dat moment nodig hebt. Dit soort spanningen kostten ook heel veel tijd en heel veel energie.

Mevrouw **Lammers**:

Dat waren mijn vragen.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Ja, ik heb twee aanvullingen. Dank, voorzitter. Goedemorgen mevrouw Arib.

Mevrouw **Arib**:

Goedemorgen.

De heer **Huidekooper**:

U sprak net een aantal keer over een strijd. Kunt u ons meenemen in hoe die strijd die u beschrijft, is ontstaan?

Mevrouw **Arib**:

Ja. Het gaat eigenlijk om een machtsstrijd over de Kamer. Dat heeft altijd gespeeld. In het verleden hadden diensthoofden een eigen koninkrijk. Dat was voor mijn voorzitterschap, hoor. En de politiek heeft wel een rol, maar uiteindelijk waren de diensthoofden degenen die alles bepaalden. Daarvan heeft de Kamer gezegd: dat kan gewoon niet.

De heer **Huidekooper**:

U beschrijft dat die koninkrijkjes zijn ontstaan, hè.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Ik vroeg u of u een beeld hebt van hoe die zijn ontstaan.

Mevrouw **Arib**:

Dat is een cultuur van jarenlang geweest, heel lang. Dat informele, wat ook heel mooi is, en gelukkig bestaat het nog steeds, want ik werd bij de deur echt hartelijk ontvangen door de bodes. Dat is een soort van familiegevoel dat je hebt in de Kamer, maar tegelijkertijd is het Kamerwerk natuurlijk ook veranderd. Wat je vroeger had, dat Kamerleden in het restaurant met bodes over hun leven, over hun kinderen spraken, dat is er niet meer. Dat is allemaal veranderd.

De heer **Huidekooper**:

Hoe komt dat, denkt u?

Mevrouw **Arib**:

Wat zei u?

De heer **Huidekooper**:

Hoe komt dat, denkt u?

Mevrouw **Arib**:

De samenleving is veranderd. De Kamerleden van nu zijn ook anders dan de Kamerleden van vroeger. Ik ben echt van de generatie van de vorige eeuw. Je wist alles van elkaar. Je wisselde alles met elkaar. Niet dat dat altijd ideaal was, maar je merkte wel dat er nieuwe Kamerleden kwamen die nieuwe eisen stelden, ook aan de ambtelijke organisatie.

De heer **Huidekooper**:
Zoals?

Mevrouw **Arib**:

Zoals bijvoorbeeld ... Dat heb ik toen als Voorzitter meegemaakt. Eerst zeiden Kamerleden bij de Raming: wij willen eigenlijk een professionele organisatie. Dat zegt iets over een cultuurverandering binnen de organisatie, maar ook binnen de politiek. Die hebben daar zelfs moties over ingediend die moesten worden uitgevoerd. Alle diensten moesten worden herijkt, omdat we natuurlijk ook veel meemaakten en veel hoorden. En je had in het Presidium ook Kamerleden die van hun collega's uit de fracties van alles hoorden, en eisten dat ze beter moesten worden ondersteund. We hebben bijvoorbeeld kenniscoördinatoren. Dat is een gevolg van de wens van Kamerleden, van: wij willen ook goed geïnformeerd zijn, wij willen ook dat de commissies goed voorbereid zijn. Daar heb je ook kenniscoördinatoren voor nodig. Ze wilden ook dat bijvoorbeeld de onderzoeksfunctie werd uitgebreid. Dat stelde nieuwe eisen aan de organisatie, die daar niet op was voorbereid. Dat gaf wel spanningen, ja.

De heer **Huidekooper**:

En hoe opereerde u daarin? U refereerde een aantal keer aan de cultuur die er leefde.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Wat heeft u gedaan om die cultuur te veranderen?

Mevrouw **Arib**:

Dat was in eerste instantie niet mijn rol, maar wel vanuit het Presidium, dat er voortgang moest worden geboekt. Als bijvoorbeeld een dienst moest worden herijkt, dan kwamen die plannen ook in het Presidium en werden die daar met elkaar besproken. We hadden ook heel veel ... Presidiumleden maken heel veel mee en namen soms ook hun eigen ervaringen mee, of het nu ging om een deur of een ingang of wat dan ook. Zo is dat besproken. Ik heb nooit zelf een-op-eengesprekken of functioneringsgesprekken gehad met diensthoofden. De enige met wie ik te maken had, was de Griffier. En de directeur Bedrijfsvoering. Al die diensthoofden, daar ging ik niet over. Dat was de taak van de Griffier.

De heer **Huidekooper**:

Dank u wel. Ik heb geen vragen meer op dit punt.

De **voorzitter**:

Dan kunt u meteen door met het volgende onderwerp, collega Huidekooper.

De heer **Huidekooper**:

Hartelijk dank, voorzitter. Mevrouw Arib, dan zou ik graag met u willen inzoomen op een specifiek moment, namelijk zondag 15 maart 2020. Dan is er een persconferentie geweest. Die beelden kunt u vast weer terughalen. Voor die avond worden extra maatregelen aangekondigd. Onder andere de scholen gaan dan dicht en ook de horeca wordt gesloten. Op diezelfde avond organiseert u een videocall – dat was natuurlijk zo in die tijd – met de fractievoorzitters van de Tweede Kamer. De uitkomst daarvan was dat de Kamer in beginsel alleen nog maar ging vergaderen over corona. Wat maakte dat u de fractievoorzitters op dat moment bij elkaar riep?

Mevrouw **Arib**:

Kijk, ik ben, of ik was, Voorzitter van 150 Kamerleden. Je bent dus niet Voorzitter van de coalitie en je bent ook niet Voorzitter van de oppositie. In het Presidium zitten – wat was het? – negen leden. Niet iedereen is vertegenwoordigd in het Presidium. Als het erom ging de werkwijze van de Kamer op de een of andere manier coronaproof te moeten maken, vond ik het heel erg belangrijk dat ik niet alleen afging op wat het Presidium wilde, maar dat er breder draagvlak daarvoor moest zijn. Toen heb ik inderdaad alle fractievoorzitters gebeld, ook de afgesplitste leden. Voor de Grondwet maakt het gelukkig niets uit; elke stem is evenveel waard en het gaat om 150 leden. Ik heb dus alle fractievoorzitters gebeld dat ik graag met ze wil overleggen over hoe we verder gaan vergaderen, ook omdat in die persconferentie maatregelen werden afgekondigd die meteen ingingen. Je moet dus snel schakelen. Dat was eigenlijk de reden dat ik alle fractievoorzitters belde, dus ook die van DENK, maar ook Van Kooten-Arissen, die toen afgesplitst was van 50PLUS, ook Esther Ouwehand en volgens mij ook Krol. Dus van alle fractievoorzitters wilde ik horen hoe zij op dat moment onze werkwijze zagen en wat ze graag zouden willen. Voor het draagvlak.

De heer **Huidekooper**:

De uitkomst van die vergadering noemde ik dus net, namelijk dat de Kamer in beginsel alleen over corona vergadert.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Wie legde dat voorstel op tafel?

Mevrouw **Arib**:

... Wie dat precies was, weet ik niet. Maar wat ongelofelijk belangrijk is, is dat ... Kijk, u moet rekening houden met twee dingen. Aan de ene kant de maatregelen die door het kabinet zijn afgekondigd op de hele samenleving – 1,5 meter afstand, scholen dicht enzovoorts – en de gezondheid van de medewerkers, van journalisten, van stenografen, van iedereen. De rol die ik had en die wij hadden, was: hoe moeten we onder deze omstandigheden dat parlementaire proces doorgang laten vinden? Dat betekent dat je je ook als Kamer moet houden aan die regels. Dus 1,5 meter afstand, elkaar niet aanraken en niet dicht bij elkaar komen, niet met veel mensen in één ruimte. Dat had verregaande consequenties voor het werk van Kamerleden en van medewerkers. Die consequenties betekenden dat je als fractie bijvoorbeeld geen fractievergadering meer kon houden. Het betekent ook dat je niet meer een commissievergadering ... Want alles moest daarop worden aangepast. Natuurlijk waren er ook Kamerleden die ... Ik heb namelijk de fractievoorzitters gesproken en het Presidium. Maar individuele Kamerleden komen allemaal bij mij, zo van: hoe moeten we verder? Zo is toen gezegd: "Wij kunnen het parlementaire proces niet stopzetten, dus er worden verregaande maatregelen afgekondigd. De hele samenleving heeft daarmee te maken. Wij hebben een voorbeeldfunctie. Wij hebben ook een verantwoordelijkheid voor de gezondheid van de medewerkers. Dus onder welke voorwaarden kunnen wij vergaderen?" Niet elke dag. Dat kon ook niet. Niet in dezelfde samenstelling. Alles moest worden aangepast. Wat wel belangrijk was en wat iedereen van belang vond, was dat de Kamer haar controlerende taak moest blijven uitvoeren. Dat betekent dat als je als kabinet, als regering, zulke verregaande maatregelen van bovenaf aan de samenleving oplegt, je als Kamer ook je controlerende rol moet kunnen uitoefenen. Corona was prioriteit nummer 1. Dus iedereen zei: wij willen graag debatteren, maar dan over corona. Zo is dat ontstaan, denk ik.

De heer **Huidekooper**:

Aan het begin van uw antwoord zei u: ik kan me niet meer precies herinneren hoe dat is gegaan. Kunt u toch nog eens graven in uw geheugen? Ik ben ernaar op zoek of bij de fractievoorzitters voor de vergadering bekend was dat het voorstel was dat er alleen over corona vergaderd werd of dat dat gedurende die videovergadering de consensus werd. Kunt u zich dat nog herinneren?

Mevrouw **Arib**:

Ik denk gedurende de discussies die wij met elkaar hadden in het Presidium en ook met de fractievoorzitters, maar ook met de Kamerleden die niet rechtstreeks in het Presidium zaten. In die periode was er gewoon heel veel onzekerheid en ook angst. Kamerleden durfden niet meer te komen. Bezoekers bleven uit zichzelf weg, voordat wij überhaupt hadden gezegd "het moet minder" of "de bezoekers moeten niet meer komen". De balans tussen het parlementaire proces doorgang laten vinden ... Zeker over een onderwerp dat de hele samenleving in z'n greep houdt, moet dat doorgang vinden. Wij hebben toen ook gezegd – o ja, dat was ook heel belangrijk – of tenminste de regering gevraagd: kom maar met een overzicht van welke wetsvoorstellen spoedeisend zijn en behandeld moeten worden, zodat wij daar ook rekening mee kunnen houden. Misschien komen we daar straks op terug. Maar in het begin was het zorgen dat wij aan alle voorwaarden voldeden om veilig te kunnen werken, zorgen dat de medewerkers hun werk konden doen zonder dat zij zich ziek moesten melden of wat dan ook. Tegelijkertijd moesten de mensen in het land ook kunnen zien dat de Kamer heel belangrijk is om de regering te controleren en over de afgekondigde maatregelen te spreken. Ik denk dat het zo is ontstaan. Zo veel ruimte was er ook niet, hè, om over alles te debatteren. Het was gewoon schakelen, zalen klaarmaken ...

De heer **Huidekooper**:

Wat bedoelt u met dat er niet zo veel ruimte was? Bedoelt u fysieke ruimte?

Mevrouw **Arib**:

Fysieke ruimte. Het gaat echt alleen om praktische en organisatorische voorwaarden. Dat is de rol die ik ook had als voorzitter. Kijk, als de Kamer had gezegd "wij willen helemaal niet één keer, maar tien keer" en de meerderheid wil dat, dan heb je daar ook mee te dealen. Maar hierover was de Kamer helemaal uitgesproken, zo van: wij kunnen niet onder deze voorwaarden elke dag vergaderen. Wij hebben ook gezegd: wees gewoon terughoudend in het aanvragen van allerlei debatten; kijk wat er op korte termijn behandeld moet worden en wat voor de lange termijn prima op de agenda kan staan. Iedereen heeft daaraan meegedaan.

De heer **Huidekooper**:

U zegt: veel Kamerleden belden. Had u daar ook telefonisch contact mee?

Mevrouw **Arib**:

Ja, ja.

De heer **Huidekooper**:

Had u al voor die bewuste videovergadering in beeld wat de wens van de Kamer was?

Mevrouw **Arib**:

Ik had ... Ja, ze liepen binnen of ze belden, vooral zo van: wat gaan we doen? Toen ik wist waar we naartoe gingen, zei ik als ze belden natuurlijk: nou, dit zijn de ideeën; wel vergaderen, maar dan alleen over corona. Er was vooraf natuurlijk ook altijd een technisch briefing. Daar waren Kamerleden ...

De heer **Huidekooper**:

Als ik u even mag onderbreken. Uit ons onderzoek blijkt dat op de ministeries al daarvoor bekend was dat het voorstel vanuit u zou komen om alleen nog maar over corona te vergaderen. Hoe kan dat dan als u zegt dat dit gedurende die videovergadering pas duidelijk werd?

Mevrouw **Arib**:

Dat was de wens van iedereen, om niet elke dag te komen. Dat kon ook niet. Mensen hadden ook jonge kinderen die thuis waren. Kinderdagverblijven gingen dicht. Thuiswerken werd de norm. Dus je moet ook vergaderen met de mogelijkheden die je hebt. Dat was dus aan de ene kant ... Dat was aan het begin, want daarna gingen wij, als het kabinet maatregelen had afgekondigd die heel streng waren, daar rekening mee houden. Dus wat voor de samenleving gold, gold ook voor de Tweede Kamer, ook vanwege die voorbeeldfunctie en natuurlijk vanwege de gezondheidsrisico's. Het kabinet heeft een periode gehad waarin het ging versoepelen. Toen was het eerste wat we deden: meteen weer mondelinge vragen, regeling van werkzaamheden ...

De heer **Huidekooper**:

Ik zou daar zo meteen nog even met u op in willen gaan.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Nog heel even op dit punt.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Ik was benieuwd of er ook nog alternatieven zijn besproken. Is er ook voorgesteld om helemaal niet meer te vergaderen of juist meer? Kunt u dat met ons delen?

Mevrouw **Arib**:

Ja ... Nou ja, goed dat u daarover begint, maar er was ook een wens om helemaal niet naar de Kamer te komen. Die was er ook.

De heer **Huidekooper**:

Wie bracht dat in?

Mevrouw **Arib**:

Dat kwam wel vanuit de Kamerleden. Sommige Kamerleden zeiden: kunnen we niet een tijdje dichtgaan? Er is toen ook vanuit de Eerste Kamer contact gezocht over een digitaal quorum, want één keer per week vergaderen ... Moet je aan een quorum voldoen? Dat gaf heel veel problemen. Eén keer per week was een probleem.

De heer **Huidekooper**:

Daar gaat collega Lammers zo meteen nog graag met u over ...

Mevrouw **Arib**:

Ja, is prima. Nee, maar er was ook druk om niet te vergaderen. Dat klopt.

De heer **Huidekooper**:

Kunt u dat toch nog iets uitgebreider toelichten? Uit welke hoek kwam dat? Hoe verliep die discussie? Kunt u daar een beeld van geven?

Mevrouw **Arib**:

Ja, ehm ... Er waren Kamerleden die vonden dat wij eigenlijk niet hoefden te vergaderen. Vanuit de politiek was dat een wens, niet van iedereen. Wat ik aan het begin ook zei: ik ben Voorzitter van 150 Kamerleden. Als er ook Kamerleden zijn die het belangrijk vinden om juist over corona in die tijd te vergaderen, dan heb ik daar ook rekening mee te houden. Maar uiteindelijk is het de Kamer die beslist, hè? Dus als de Kamer in meerderheid had gezegd "we gaan dicht", dan was dat ook gebeurd. Maar dat heeft de Kamer uiteindelijk ook niet gedaan. Dat was dus wel een moeilijke fase, laat ik het zo zeggen. Ja.

De heer **Huidekooper**:

Wij proberen natuurlijk te reconstrueren hoe dat precies is gegaan, dat besluit. Dat is natuurlijk ook onze opdracht als parlementaire enquêtecommissie. Dank dus voor uw antwoord, maar ik heb toch nog niet helemaal helder wie er dan precies niet meer wilde vergaderen.

Mevrouw **Arib**:

Nou, in het Presidium waren er mensen die vonden dat het heel gevaarlijk was en dat ...

De heer **Huidekooper**:

Kunt u ook namen noemen?

Mevrouw **Arib**:

Nee, dat ... Jullie hebben al die verslagen al gelezen, denk ik. Maar er is ook, met name vanuit de Eerste Kamer ...

De heer **Huidekooper**:

De reden dat ik het vraag is dat hier geen verslag van beschikbaar is ...

Mevrouw **Arib**:

O, oké.

De heer **Huidekooper**:

... en dat wij dus proberen te reconstrueren hoe het precies is gegaan.

Mevrouw **Arib**:

Ja, ja. Ja, er waren Kamerleden die vonden dat we gewoon tijdelijk dicht moesten. U heeft ook kunnen lezen dat de Eerste Kamer vond dat wij sowieso moesten overgaan op het digitale quorum – daar kwam u zelf op terug – en daar ook om vroeg, maar ook dat we een soort staatsnoodrecht moesten invoeren. Dat waren voorstellen die ook werden genoemd.

De heer **Huidekooper**:

Ik ga u toch nog één keer vragen welke Kamerleden dat wilden, niet meer vergaderen.

Mevrouw **Arib**:

Ja, ik ... Ik kan moeilijk, ehm ... Het was zo vaak aan de orde, dus ik wil niet namen noemen en dat het dan achteraf iemand anders was. Dat ga ik niet doen.

De heer **Huidekooper**:

U weet het niet meer helemaal zeker.

Mevrouw **Arib**:

Nee, nee.

De heer **Huidekooper**:

Wat vond u zelf ...

Mevrouw **Arib**:

Maar de druk was wel hoog, laat ik het zo zeggen.

De heer **Huidekooper**:

Wat vond u zelf op dat moment van ...

Mevrouw **Arib**:

Ja, ja, ja, die was enorm.

De heer **Huidekooper**:

... het voorstel dat uiteindelijk de conclusie was, namelijk om dus alleen over corona te vergaderen? Wat vond u daarvan? Was u tevreden met die uitkomst?

Mevrouw **Arib**:

Ja, ja, ja.

De heer **Huidekooper**:

Waarom?

Mevrouw **Arib**:

Omdat de Kamer dat wilde, het ook breed werd gedragen door iedereen en het ook voor de samenleving ongelofelijk belangrijk is om te zien hoe hun volksvertegenwoordigers in zo'n moeilijke periode toch de regering konden controleren. Dat is wel belangrijk. Dus dat vond ik belangrijk. Maar het vond niet plaats omdat ik het belangrijk vond, maar omdat de Kamer dat ook graag wilde.

De heer **Huidekooper**:

Dan tot slot nog over wie nou inbracht om niet meer te vergaderen. U gaf aan dat u zich niet meer kunt herinneren welke persoon dat was. Dat klopt, hè? Kunt u zich nog wel herinneren welke fracties daar voor waren?

Mevrouw **Arib**:

Nou ... De coalitie. Het was wel een duidelijke wens om zo min mogelijk en het liefst niet te vergaderen. Maar het kan ook zijn dat het helemaal aan het begin als poging werd gedaan. Dat zou kunnen. Maar die optie is wel geopperd. Ja.

De heer **Huidekooper**:

Welke toelichting gaven zij daarbij?

Mevrouw **Arib**:

Gezondheid natuurlijk. Er waren ook mensen die ver van Den Haag woonden. Dat werd ook als argument aangedragen. Met name ook de rol van de Eerste Kamer was wel van belang, namelijk dat de Eerste Kamer

eigenlijk heel graag wilde dat wij overgingen tot het digitaal quorum en daar ook in meenamen in hoeverre er sprake zou kunnen zijn van ongeschreven staatsnoodrecht.

De heer **Huidekooper**:

Hoe besloot u dan in dat overleg? De coalitie had namelijk een meerderheid, dus als die met z'n allen niet meer wilden vergaderen, zou u kunnen concluderen dat er een meerderheid was om dat niet te doen. Kunt u ons eens meenemen in hoe dat besluit dan tot stand is gekomen?

Mevrouw **Arib**:

Nou, er is geen besluit genomen om het wel of niet te doen. Ik heb me toen wel op mijn rol als Voorzitter moeten beroepen, namelijk dat ik niet ga over wat de Kamer wel of niet ... Dus als partijen vinden dat wij een digitaal quorum moeten invoeren, dan moet de Kamer dat beslissen en niet ik. Ik ga niet als Voorzitter buiten de Kamer om iets voorstellen wat eigenlijk impact heeft op het parlementaire proces en op het werk van Kamerleden, de werkwijze van de Kamer. Dus daarvan heb ik gezegd: jullie mogen alles voorstellen, maar dan moet het plenair, in het openbaar, in de zaal.

De heer **Huidekooper**:

Hoe reageerden zij daarop?

Mevrouw **Arib**:

Dat heeft me niet populair gemaakt, laat ik het zo zeggen.

De heer **Huidekooper**:

Kunt u dat toelichten?

Mevrouw **Arib**:

Nou, dat was niet, ehm ... Ik was ehm ... Ja, ik wilde niet meegaan in dat voorstel en dat werd niet gewaardeerd, dus er werd enorme druk ... Dat was geen fijne periode. Dat was een hele nare periode.

De heer **Huidekooper**:

Toch even zodat ik goed begrijp: u ervoer dan druk om dat achter de schermen te besluiten? Of hoe moet ik dat zien?

Mevrouw **Arib**:

Nou, er werd wel steeds gezegd dat de Voorzitter niet meewerkte: de Voorzitter is eigenwijs; de Voorzitter dit en de Voorzitter ... Er werd ook in de media ... Maar ik heb mijn poot stijf gehouden; ik wilde er alles aan doen om de voorwaarden organisatorisch en praktisch mogelijk te maken om de Kamer bij elkaar te laten komen, maar ik werkte niet mee aan

buiten de Kamer om voorstellen doen voor dicht, sluiten of een digitaal quorum. Daar mag de Kamer zeker over beslissen. Dat mag de Kamer ook vinden. Maar dat moet niet in het Presidium. Dat ga ik ook niet met de fractievoorzitters bekokstoven. Dat moet in het openbaar. Uiteindelijk is dat ook gebeurd.

De heer **Huidekooper**:

Hoe werd die druk op u uitgeoefend?

Mevrouw **Arib**:

Ehm, ja ... Door verhalen te verspreiden, door persoonlijke aanvallen, door je integriteit in twijfel te trekken. Dat was geen ... Nee, nee, het was geen fijne periode.

De heer **Huidekooper**:

Dan kom ik bij een volgend moment. U bespreekt die uitkomst van dat overleg met de fractievoorzitters vervolgens in het Presidium. Voor mensen die meekijken: het Presidium is het dagelijks bestuur van de Tweede Kamer. Hoe werd er in het Presidium op dat voorstel gereageerd?

Mevrouw **Arib**:

Om één keer in de week, of zo, te vergaderen? Bedoelt u dat?

De heer **Huidekooper**:

Exact. Om alleen over corona te vergaderen.

Mevrouw **Arib**:

Nou, de gesprekken met de fractievoorzitters waren ook niet plezierig, kan ik u melden. Ook daar was er weerstand. Niet van allemaal, maar het was ook zo van: ja, moet dat nou? Het was ook gewoon via zo'n videovergadering, dus je zag ook dingen die je liever niet wilde zien. Iedereen zat in z'n pyjama, ongeschoren, op de bank en ...

De heer **Huidekooper**:

Ik zou nu even willen blijven bij de bespreking in het Presidium, dus nadat u met de fractievoorzitters heeft gesproken.

Mevrouw **Arib**:

Nee, maar dat heb ik ... Dat was ook geen fijn gesprek. Dus dat heb ik ook teruggekoppeld in het Presidium.

De heer **Huidekooper**:

Wat vonden zij niet fijn?

Mevrouw **Arib**:

Een aantal fractievoorzitters had ook moeite met vergaderen, volgens mij.

Ik weet niet of ik nu te snelle stappen maak. Er was ook discussie over het meireces. Er waren één of twee fractievoorzitters die reces wilden, terwijl wij nauwelijks vergaderden. Dat werd een heel onaangenaam gesprek. Ik werd ook ...

De heer **Huidekooper**:

Kunt u dat toelichten?

Mevrouw **Arib**:

Nou, ik werd ook, ehm ... Toen moest ik er als Voorzitter voor zorgen dat er een voorstel lag voor een digitaal quorum. Daarvan heb ik gezegd: dat doe ik niet. Ik werd wel gesteund door Van der Staaij en Wilders. Dat heb ik ook teruggekoppeld in het Presidium. In het Presidium hebben we uiteindelijk gezegd, denk ik: "Dit is wat we gaan doen. Dus wel doorvergaderen over corona. Een aantal activiteiten moeten worden afgeschaald." Ehm ... En als het gaat om een digitaal quorum: "Dat moeten de fracties zelf voorstellen."

De heer **Huidekooper**:

Dus het Presidium was akkoord met dat voorstel?

Mevrouw **Arib**:

Ja, ja, ja.

De heer **Huidekooper**:

Wat vonden zij ervan dat u dat voorstel eerst met de fractievoorzitters had besproken?

Mevrouw **Arib**:

Dat heb ik ze van tevoren verteld. Ik heb gezegd ... Trouwens, niet alleen met de fractievoorzitters. Ik heb in het Presidium gezegd: wij hebben Presidiumleden, maar ik ga ook met de fractievoorzitters ... Dat vonden ze prima. Sommige Presidiumleden hadden namelijk soms ook moeite met hoe er in de fractie over allerlei dingen werd gesproken. Ik heb ook gezegd dat ik ook met alle commissievoorzitters wilde overleggen, omdat heel veel Kamerwerk in de commissies plaatsvindt. De commissies weten precies welke wetsvoorstellen spoedeisend zijn, welke wetsvoorstellen bij de Kamer liggen, welke moeten worden behandeld. Dus dat waren drie groepen, zeg maar, met wie ik steeds schakelde. Ik heb over het gesprek met de fractievoorzitters teruggekoppeld. Ze waren akkoord. Dat was de vraag, denk ik.

De heer **Huidekooper**:

Wij weten uit ons onderzoek dat in die Presidiumvergadering het lid

Nijboer, dat op dat moment lid was van het Presidium, inbrengt dat hij de wens heeft om over meer onderwerpen dan alleen corona te vergaderen.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Dat kunt u zich herinneren. Wat vond u van dat voorstel?

Mevrouw **Arib**:

Ik weet niet ... Weet u ongeveer welke datum dat was? Want ik kan me ...

De heer **Huidekooper**:

Dit is ook in de Presidiumvergadering die plaatsvond na afloop van de bespreking met de fractievoorzitters op 15 maart.

Mevrouw **Arib**:

Ja, ja, ja. Ik weet niet of we hetzelfde bedoelen, maar ik weet wel dat op een gegeven moment ook Kamerleden gingen klagen over ... Ik heb de commissies ... Wij hebben de commissies gevraagd alle wetsvoorstellen en alle onderwerpen tegen het licht te houden, en te bekijken wat snel moest worden behandeld en wat uitgesteld kon worden. Ik hoorde van een aantal Kamerleden, onder wie Henk Nijboer, dat ook in de procedurevergaderingen de coalitie samen optrok, waardoor zij geen meerderheid kregen om bepaalde dingen te agenderen. Dus ik heb ook in het Presidium een beroep gedaan op alle Presidiumleden, zo van: laten wij in deze crisistijd ook een beetje proberen om als de oppositie bepaalde onderwerpen wil agenderen, dat niet te politiek te maken en elkaar ook wat te gunnen. Maar ik weet niet of dat ...

De heer **Huidekooper**:

Ja, u zegt namelijk op 15 maart ... Ik heb het hier voor me. "De Voorzitter pleit ervoor om niet nu al over uitzonderingen te spreken. De lijn is afgesproken om hooguit één keer per week te debatteren, over coronagerelateerde onderwerpen."

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

"Mochten er toch uitzonderingen komen op deze lijn, dan zal hierover overleg moeten plaatsvinden." Dat is dus de weergave van wat u op dat voorstel heeft gezegd. Kunt u zich nu wat beter voor de geest halen waarom u dat toen vond?

Mevrouw **Arib**:

Dat was een beetje de afspraak, volgens mij, dat je met elkaar debatteert over corona. Meestal was dat een dag na die persconferentie. Als er uitzonderingen zijn ... Er waren namelijk ook op een gegeven moment ... Wij hebben over alle begrotingen vergaderd. Er was bijvoorbeeld ook de Europese top en over die andere Raden hebben we ook vergaderd. Dus dat je dat in overleg doet ... Dat zou kunnen.

De heer **Huidekooper**:

Ik probeer nog wat beter te begrijpen waarom u niet wilde dat die afspraak ter discussie werd gesteld. U gaf ook aan: de Kamer beslist hier zelf over.

Mevrouw **Arib**:

Hm-hm.

De heer **Huidekooper**:

Dus waarom ging u niet mee in het voorstel van de heer Nijboer?

Mevrouw **Arib**:

Maar voor de heer Nijboer geldt hetzelfde. Als je één keer vergaderen met elkaar afspreekt en er is een uitzondering, dan heb je daar ook een meerderheid voor nodig. De Voorzitter agendeert geen onderwerpen.

De heer **Huidekooper**:

Die was er op dat moment niet, concludeerde u.

Mevrouw **Arib**:

Nee. Ook daarvoor niet en ook daarna niet. De Kamer bepaalt haar eigen agenda. Daar heb je de regeling voor. Of er wordt in de commissies afgesproken: we hebben tien onderwerpen en we willen twee onderwerpen plenair behandelen. Dan wordt het gemeld. Ook al is Nijboer mijn partijgenoot, je kan niet in het Presidium zeggen: ik wil een uitzondering voor een bepaald onderwerp. Ook voor hem geldt dat hij daar politiek draagvlak voor moet zoeken, teruggaat naar de procedurevergadering en dan een onderwerp agendeert. Wat wel heel belangrijk was in die periode, waren de enorme e-mailprocedures. Ik hoop dat jullie die ook gezien hebben. Daarin werd ook heel veel buiten mij om geregeld. Dat hoort ook zo. Want dat hoort ook niet. Alles wat gepland moet worden, "VAO's" zoals dat heet, moties, stemmingen enzovoort, wordt professioneel en op een voortreffelijke manier gecommuniceerd met de griffiers. Alles vindt dus daar plaats. Op een gegeven moment kreeg ik het alleen zo te zien van: de commissie voor VWS of de commissie voor Infrastructuur wil dan en dan een debat en wij hebben ruimte op de

agenda. Zo gaat dat. Het is niet de Voorzitter – misschien is dat wel goed om te benadrukken – die onderwerpen agendeert. Dat kan ook niet.

De heer **Huidekooper**:

De procedures zijn ons bekend. Het ging mij er even om of er steun was voor het voorstel van de heer Nijboer in die bewuste Presidiumvergadering. Hoe reageerden de andere fractievoorzitters?

Mevrouw **Arib**:

Dat weet ik niet meer. Het is zes jaar geleden. Het spijt me. Het kan dus best zo zijn dat ze zeiden: dan moet je het met elkaar, met andere woordvoerders, afstemmen. Dat zou kunnen. Dat weet ik niet.

De heer **Huidekooper**:

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Heeft collega Lammers op dit onderwerp nog aanvullingen?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, ik heb geen aanvullingen.

De **voorzitter**:

En ik ook niet, dus dan geef ik mevrouw Lammers meteen het woord voor het volgende onderwerp.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel. Een alternatief voor fysieke vergaderingen kunnen digitale vergaderingen zijn. Was dit volgens u ook van toepassing op vergaderingen van de Tweede Kamer?

Mevrouw **Arib**:

Het alternatief is digitaal vergaderen? Dat was toen helemaal niet. Er was geen mogelijkheid om digitaal te vergaderen. Hoe bedoelt u dat precies?

Mevrouw **Lammers**:

Er was voorgesteld om de vergaderingen digitaal te laten verlopen. Zag u daar mogelijkheden in?

Mevrouw **Arib**:

Dat kan helemaal niet. Je kan niet digitaal vergaderen. Ik bedoel, in de Grondwet ... Alles moet in het openbaar. Iedereen moet kunnen zien wat je zegt en vindt. Die digitale mogelijkheden waren er toen sowieso niet, behalve natuurlijk voor procedures en dat soort ... Maar om nou digitaal te vergaderen gaat heel ver. Het kan best zijn dat mensen dat graag wilden,

maar dan moet je echt als Kamer heel goed kijken of dat staatsrechtelijk ook kan.

Mevrouw **Lammers**:

Liet u zich in die tijd bijstaan of had u advies over de mogelijkheden van digitaal vergaderen?

Mevrouw **Arib**:

Zeker. Ja, ik heb wel aan staatsrechtgeleerden gevraagd: hoe kan je onder zulke omstandigheden ... De wens van de Eerste Kamer was namelijk om samen aan de Raad van State advies te vragen over een digitaal quorum, maar niet over plenair digitaal vergaderen, want dat gaat veel te ver. Maar wel over het digitaal quorum ... Ook voor mij ... Het is wel ook belangrijk. Ook de mogelijkheden van een soort ongeschreven staatsnoodrecht ... Van dat soort vragen heb ik gezegd: dat is iets wat de Kamer hoort te beslissen, niet de Voorzitter, niet het Presidium. Ik heb toen Bovend'Eert om advies gevraagd en ik denk ook Wim Voermans. Er waren ook staatsrechtgeleerden die daar iets over hadden gepubliceerd. Ze waren het allemaal met elkaar eens dat het digitale quorum eigenlijk niet past gezien het artikel in de Grondwet waarin wordt gezegd dat voor een quorum meer dan de helft van de Kamerleden aanwezig moet zijn, wil je vergaderen of besluiten nemen.

Mevrouw **Lammers**:

U heeft nu een aantal keren ongeschreven staatsnoodrecht aangehaald. Kunt u nog eens nader duiden wat u daarmee bedoelt?

Mevrouw **Arib**:

Ik heb dat niet zelf verzonnen; dat heb ik niet. Maar in de discussie over wel of niet vergaderen, over dat de Kamer in het openbaar vergadert enzovoort, kwam het digitale quorum aan de orde. Misschien ... Ongeschreven staatsnoodrecht is zéér, zéér uitzonderlijk. Het is het laatste redmiddel waarop je je kan beroepen. Dus persoonlijk ging mij dat erg ver. Ik wilde dus ook niet meedoen met het vragen van een advies aan de Raad van State. Dat heeft de Eerste Kamer wel gedaan. Als het goed is, is het wel belangrijk om dat stuk te hebben, inclusief de brief, want daarin staat ook de vraag over het staatsnoodrecht. Daarvan heb ik gezegd dat het niet aan de Voorzitter is, maar dat dat gewoon in de Kamer besproken hoort te worden en dat de Kamer daarover moet beslissen.

Mevrouw **Lammers**:

En u had geen vragen over de mogelijkheid van een digitaal quorum?

Mevrouw **Arib**:

Ik heb gevraagd of dat niet op gespannen voet staat met de Grondwet en daarvan hebben de staatsrechtgeleerden gezegd: dat is zeker het geval. Dat is misschien wel goed om te zeggen. Kijk, we kwamen in het begin één keer per week om te vergaderen over corona. Dat is één keer per week. Dan is het belangrijk dat de presentielijst wordt getekend, want dan kan ik de vergadering openen. De helft plus één. Dat gaf heel veel problemen. Men wilde niet komen. Ik vond dat wel ... Ik heb daar heel veel moeite mee gehad, want in die tijd zag je dat de hele samenleving natuurlijk geraakt was door al die maatregelen. In de supermarkten werkten de jongeren drie slagen in de rondte om de vakken te vullen. Dat gebeurde ook door de verpleegkundigen, de artsen en in het onderwijs, en voor ons was het één keer per week. Ik wil die ergernis wel laten weten, zeg ik u eerlijk. Daar heb ik heel veel moeite mee gehad, dat wij als volksvertegenwoordigers niet in staat waren één keer per week te komen en een presentielijst te tekenen. Dat vond ik heel ernstig. Gelukkig was niet iedereen het ermee eens, dus ik heb daar wel iets van gezegd. Ik zei: als jullie daarvan willen afwijken, dan doen jullie dat in een debat en dat moet in het openbaar; ik ga dat niet regelen.

Mevrouw **Lammers**:

Wat zijn volgens u de gevolgen van een digitaal quorum voor het democratische proces?

Mevrouw **Arib**:

Ik vind dat je daar heel goed en zorgvuldig mee moet omgaan. Het kan zijn dat de Kamer daarvoor kiest. Dat moet je ook ... Maar in deze situatie, hoe moeilijk het ook was, vond ik het niet kunnen, omdat je niet weet wat de consequenties daarvan zijn. Als je dat wil, moet je het heel zorgvuldig doen, met alle voor- en nadelen. Er staat niet voor niets een quorum in de Grondwet. Meer dan de helft hoort in de Kamer aanwezig te zijn. Dat is niet voor niets. Er heeft in 1983 volgens mij – dan moeten historici en staatsrechtgeleerden mij maar corrigeren als dat niet zo is – een algehele herziening van de Grondwet plaatsgevonden. Dit artikel is wel gebleven. Dit hebben ze niet veranderd, ook omdat het heel belangrijk is voor het gezag van de Kamer. Voor de legitimering van het parlementaire proces is het belangrijk dat je dat quorum handhaaft. Maar het was niet aan mij, dus als de Kamer had gezegd "dat willen we", dan hadden we er een advies over moeten aanvragen of dat kon, ook praktisch gezien.

Mevrouw **Lammers**:

U heeft net al verteld dat de Eerste Kamer dat advies aan de Raad van State wel heeft aangevraagd.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

Mevrouw **Lammers**:

Wat was, nogmaals, de reden dat u dat niet heeft gedaan, of dat u dat niet gezamenlijk heeft gedaan?

Mevrouw **Arib**:

Omdat ik het er niet mee eens was. Ik ga niet samen met de Voorzitter van de Eerste Kamer buiten de Kamer om een advies vragen aan de Raad van State over een digitaal quorum. Dat hoort de Kamer zelf te doen. De Kamer gaat over haar eigen werkwijze en haar eigen reglement. Ik ben vooral Voorzitter om die voorwaarden te scheppen om te kunnen vergaderen, met 1,5 meter, handen wassen en dat soort dingen. Maar zodra het raakt aan de Grondwet – dat staat er natuurlijk niet voor niks – ben ik terughoudend. Dat was ik ook.

Mevrouw **Lammers**:

De Raad van State stelt in het advies dat de Grondwet niet voorschrijft hoe aan het quorumvereiste moet worden voldaan. In tegenstelling tot de Eerste Kamer biedt het Reglement van Orde in de Tweede Kamer de mogelijkheid om de aanwezigheid ook op een andere wijze te registreren. Het digitaal quorum was daarmee wel mogelijk voor de Tweede Kamer, aldus de Raad van State. Mag ik dan concluderen dat u dat niet wilde?

Mevrouw **Arib**:

Ik weet niet ... Van wanneer was dat advies? Kunt u dat nog even zeggen?

Mevrouw **Lammers**:

... eh. Ik ga even opzoeken van welke datum dat precies is.

Mevrouw **Arib**:

Ja. Nee, kijk, het advies van de Raad van State lag er heel snel, maar ook als de Raad van State dat vindt ... Er is trouwens heel veel kritiek op. Als de Kamer daartoe zou besluiten, is mijn advies: ga eerst even heel zorgvuldig alle staatsrechtelijke consequenties daarvan langs. Misschien komen jullie tot de conclusie dat het een hartstikke goed advies is, maar lichtvaardig over een quorum doen is niet mijn werkwijze, zeker als het aan de Grondwet raakt. Maar ook als het advies zegt dat het kan, is het niet aan mij als Voorzitter om te zeggen: dat gaan we doen. Als er een

advies ligt van de Raad van State, is het aan de Kamer om te zeggen: dit willen wij. We hebben in de Kamer ook de commissie voor de Werkwijze. Die gaat bijvoorbeeld over wat wel en wat niet, want dan moet je ook het Reglement van Orde aanpassen, want daar staan ook allerlei regels in. Het is niet aan mij om te zeggen: de Raad van State heeft dat geadviseerd en nu ga ik dat uitvoeren. Zo werkt het niet.

Mevrouw **Lammers**:

Dat advies was van 16 april 2020. Dat waren ook gelijk al mijn vragen.

De **voorzitter**:

Heeft collega Huidekooper nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Ja, ik heb nog enkele aanvullingen, voorzitter. Wat ik nog wat beter probeer te begrijpen, is het volgende. U geeft aan dat u dacht dat een digitaal quorum op gespannen voet zou staan met de Grondwet. U belt dan een aantal mensen die daar verstand van hebben en besluit vervolgens om niet mee te doen aan de adviesaanvraag aan de Raad van State, die de Eerste Kamer wel doet. Ik was dan benieuwd. Als u dat zeker wilde weten, had u dan niet kunnen besluiten: ik doe wel mee aan de adviesaanvraag; dan heb ik een uitspraak, zodat ik weet ...

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

... of het wel of niet op gespannen voet staat met de Grondwet? Heeft u dat overwogen?

Mevrouw **Arib**:

Nee, omdat ik niet buiten de Kamer om – dat wilde de Voorzitter van de Eerste Kamer namelijk; hij had het ook over een blauw briefje – samen, met z'n tweeën aan de vicepresident van de Raad van State advies ga aanvragen. Dat doe ik niet. Dat heb ik ook niet gedaan. Als dat zo is, moet de Kamer dat voorstellen. Het is de Kamer die aan de Raad van State vraagt "wij willen een advies over of dit wel of niet op gespannen voet staat met de Grondwet", niet ik als Voorzitter. En dat heb ik ook gezegd.

De heer **Huidekooper**:

Maar het klopt toch dat de Kamer daar daarna nog over had kunnen besluiten en dat dit puur ging over "kan het volgens de Grondwet?", zonder dat daarmee ook gelijk een besluit werd genomen over de

invoering? Dat probeer ik wat beter te begrijpen. Het feit dat u een advies kreeg van de Raad van State, betekende toch ook dat u dat weer bij de Kamer terug had kunnen leggen voor een besluit?

Mevrouw **Arib**:

Nee. Ik vind dat mijn rol – zo denk ik erover – niet is om als Voorzitter eigenstandig, achter de schermen om een advies te vragen over de werkwijze van de Kamer. Dat moet in het openbaar en dat moet de Kamer zelf doen. En ik zou het zo opnieuw doen.

De heer **Huidekooper**:

En u ziet het als uw taak als Voorzitter om de Tweede Kamer daarin van alle relevante informatie te voorzien?

Mevrouw **Arib**:

Ja, ja. Dat is ook gebeurd, omdat ik dat niet wilde. De druk op mij heeft er ook niet toe geleid dat ik uiteindelijk meeging, dus ik heb er gewoon aan vastgehouden dat het niet aan mij was. Iedereen die dat wil, moet dat in de plenaire zaal doen tijdens debatten en met een voorstel komen. Het is aan de Kamer om daarvoor te kiezen. Dat is ook gebeurd. Er is ook een motie ingediend waarin werd voorgesteld om dat digitaal te doen. Dat was een heel lelijk debat.

De heer **Huidekooper**:

Wat bedoelt u daarmee?

Mevrouw **Arib**:

Nou, omdat daar heel veel kritiek op was vanuit verschillende Kamerleden, dat het in een crisis ook belangrijk is dat je met elkaar vergadert en dat één keer per week vergaderen moet kunnen.

De heer **Huidekooper**:

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Heeft u het verzoek van de Voorzitter van de Eerste Kamer ook nog voorgelegd aan het Presidium?

Mevrouw **Arib**:

Ja, ik heb dat toen verteld. Het was geen officieel verzoek; ik werd gebeld. Dat heb ik verteld. Later zijn Presidiumleden daarop teruggekomen, want zij hadden ook Eerste Kamerleden van hun eigen fracties gesproken. Zij hebben ook gezegd: waarom zouden we dat niet kunnen doen als Presidium? Daar zei ik hetzelfde, dat dat in de Kamer moest gebeuren. Dat is niet aan het Presidium.

De **voorzitter**:

En hoe keek het Presidium daarnaar? Deelden zij uw mening in meerderheid?

Mevrouw **Arib**:

Nee. Nou, ik weet niet of het een meerderheid of een minderheid was, maar het heeft me niet populair gemaakt.

De **voorzitter**:

U geeft aan dat u van mening bent dat één keer vergaderen over corona ten minste mogelijk moest zijn; ik paraphraseer u even. Maar het digitale quorum staat toch los van de mogelijkheid tot vergaderen?

Mevrouw **Arib**:

Je kan niet vergaderen als je geen quorum hebt. Dus één keer per week over corona vergaderen betekent dat 76 leden hun handtekening moeten zetten voordat je de vergadering kan openen of besluiten kan nemen.

De **voorzitter**:

Nee, maar met een digitaal quorum zouden meer dan 76 leden digitaal een quorum kunnen arrangeren, waarmee de woordvoerders wel over corona zouden kunnen vergaderen.

Mevrouw **Arib**:

Hm-hm.

De **voorzitter**:

Hoe keek u daarnaar?

Mevrouw **Arib**:

Hoe bedoelt u precies?

De **voorzitter**:

Het gaat hier om het digitale quorum. Dat staat los van de vergadermogelijkheid.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De **voorzitter**:

Dus wanneer er een digitaal quorum is, kan die vergadering nog steeds plaatsvinden. Hoe keek u daarnaar?

Mevrouw **Arib**:

Nou, dat was ook de discussie in de Kamer, hè. Dat is ook de discussie die bij de herziening van de Grondwet in 1983 aan de orde is geweest, over

dat aanwezigheid en vergaderen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Natuurlijk zijn het de woordvoerders die in de zaal zijn, maar het feit dat er fysieke aanwezigheid is ... Meestal is het ook zo dat Kamerleden ergens in een commissie aan het vergaderen zijn. Trouwens, voor vergaderingen van commissies heb je quorum nodig. Dat is alleen voor de plenaire zaal. Dus dat is in de Grondwet toen ook zo gesteld. Die onlosmakelijkheid van vergaderen en aanwezig zijn is belangrijk. Het gezag van het parlement is daarmee ook belangrijk, dat je niet alleen komt tekenen en verder iets anders gaat doen of zo. Maar het is vooral ook belangrijk voor ... Dat kwam ook aan de orde bij de hoofdelijke stemming, hè. Het is ook voor minderheden belangrijk dat er een quorum is als je een stemming wil aanvragen of wat dan ook. Dus in die zin denk ik ... Tenminste, dat is mijn persoonlijke mening. Als de Kamer in meerderheid had gezegd "wij gaan het quorum invoeren en dat moet", dan was dat ook aan de Kamer. Dan kan ik niet als Voorzitter zeggen "dat wil ik niet" of "dat doe ik niet".

De **voorzitter**:

Dan tot slot op dit onderwerp, want we zitten hier om te leren voor een eventuele volgende pandemie. Kan ik daaruit concluderen dat u meegeeft aan de commissie om het een volgende keer ook op deze manier te doen?

Mevrouw **Arib**:

Bedoelt u die digitale ...

De **voorzitter**:

Ja, om dus vast te houden aan de werkwijze die in uw tijd gehanteerd is. Wat wilt u de commissie daarover meegeven?

Mevrouw **Arib**:

Nou, wat ik mee wil geven is dat het ongelooflijk belangrijk is om Voorzitter te zijn van álle Kamerleden, want we hebben het over de Kamer, maar dat zijn 150 individuele volksvertegenwoordigers, die daar ook voor hun kiezers staan. Daar moet je rekening mee houden. Eigenlijk alles – ik dacht dat het artikel 66 van de Grondwet was – moet in de openbaarheid gebeuren, dus als Voorzitter moet je niet achter de schermen, misschien onbedoeld, want de druk is heel hoog, denken: de Grondwet kunnen we even vergeten, want de druk is te hoog, de Eerste Kamer wil dat en de coalitie wil dit. Met "coalitie" bedoel ik trouwens niet de regering, want ik heb me nog nooit onder druk gezet gevoeld door de regering. Dat zeg ik voordat men denkt: dat zijn kabinetsleden. Maar dat zijn echt de Kamerleden onderling en de Eerste Kamer. Het is dus ongelooflijk belangrijk je te houden aan de Grondwet. Als je daarvan af wil

wijken, gebeurt dat in de openbaarheid, in een debat, met argumenten, met de voor- en nadelen. Uiteindelijk is het de Kamer die over haar eigen werkwijze gaat.

De **voorzitter**:

Oké. Daarmee kunnen we ook dit onderwerp afsluiten. Mevrouw Arib, ik stel voor dat we even gaan pauzeren, dus ik wil de vergadering graag schorsen voor vijftien minuten. Ik verzoek de bode om u naar buiten te leiden.

(Mevrouw Arib wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

De vergadering is voor vijftien minuten geschorst.

De vergadering wordt van 11.16 uur tot 11.31 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Ik heropen de vergadering. Aan de orde is een openbaar verhoor van de parlementaire enquêtecommissie Corona met mevrouw Arib. Ik verzoek de griffier om de getuige binnen te leiden.

(Mevrouw Arib wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Mevrouw Arib, welkom terug. We gaan door met het openbaar verhoor. Voor het volgende onderwerp geef ik het woord aan collega Huidekooper.

De heer **Huidekooper**:

Ja, welkom terug, mevrouw Arib. Ik wil het even met u hebben over de crisisstructuur vanuit de Tweede Kamer. Want naast de politiek heeft ook de ambtelijke ondersteuning – we hadden het er net al even over – in de Tweede Kamer een rol in de crisisaanpak. Eind februari en in de eerste helft van maart – dan praat ik over 2020 – vindt er ambtelijk overleg over de coronapandemie plaats in het crisismanagementteam. Was u betrokken bij dat crisismanagementteam?

Mevrouw **Arib**:

Nee.

De heer **Huidekooper**:

En was er ook geen overleg vooraf?

Mevrouw **Arib**:

Nee.

De heer **Huidekooper**:

Wanneer leerde u voor het eerst dat dat team hiermee bezig was?

Mevrouw **Arib**:

Later misschien, in maart of zo, hoorde ik dat ze ineens een plan hadden bedacht; dat moest "even in het Presidium worden geagendeerd". Daarop zei ik: nou, het zou wel fijn zijn als ik van tevoren weet hoe en wat. Je moet in het Presidium namelijk ook dingen kunnen verdedigen. Dat was volgens mij ergens in maart. Dat is niet geagendeerd.

De heer **Huidekooper**:

We zien dat u op een gegeven moment bedenkingen uit over dat crisismanagementteam. Wat waren die bedenkingen?

Mevrouw **Arib**:

Kijk, twee dingen. Ten eerste – dat heb ik aan het begin gezegd – bestaat de Kamer misschien wel voor 95% uit uitvoeringsambtenaren, dus dat is de beveiliging enzovoorts. In die crisisperiode, zeker aan het begin, is het ongelofelijk belangrijk dat de mensen die direct betrokken zijn bij het gebouw, die fysiek en praktisch alles weten, heel erg nauw betrokken worden bij wat we wel en niet gaan aanpassen. Dat zijn de mensen van de technische dienst. Dat zijn de bodes. Dat zijn de beveiligers. Dat zijn de schoonmakers. Dat zijn de stenografen. Dan heb je ook een managementteam, bestaande uit een paar diensthoofden en de Griffier. Die gingen vaak vergaderen over een crisisplan. Dat waren twee werkelijkheden, als ik nu terugkijk.

Dit is waar op dat moment behoefte aan was: hoe gaan we zo snel mogelijk schakelen, zodat Kamerleden hun werk kunnen doen? Dat is heel praktisch. Dat betekent dus dat je kijkt ... Om een voorbeeld te noemen: je mag bij de interruptiemicrofoon niet meer het knopje ingedrukt houden, want dan moet het worden schoongemaakt enzovoorts. Er moest dus een voetpedaal komen. Dat deden de ambtenaren van de technische dienst. Die wisten meteen: dat moeten we doen.

De Stenografische Dienst zat midden in de zaal. Die moest verhuizen. Dat heeft wel wat moeite gekost, maar uiteindelijk heeft die gezegd: we gaan aan de kant, want iedereen moet vrij kunnen lopen en je moet elkaar niet tegenkomen. Dat zijn allemaal werkzaamheden die de uitvoerende medewerkers precies wisten te organiseren. Elke dag zaten wij met elkaar te overleggen over welke praktische dingen er moesten gebeuren. Je had dan daarbuiten een managementteam dat plannen bedacht over ... Ja, met experts en consultancy en eh ...

De heer **Huidekooper**:

Waarover gingen die plannen?

Mevrouw **Arib**:

Dat denk ik, want dat plan dat er lag, hadden ze ... Wat ik weet ... Ik heb dat plan niet meer, dus ik kan niet meer terugkijken wat toen precies werd voorgesteld.

De heer **Huidekooper**:

Waar ging dat plan over?

Mevrouw **Arib**:

Een "crisisplan" noemden ze dat. De precieze inhoud weet ik niet meer, maar ik werd ermee geconfronteerd, van: dit moet op de agenda en snel, snel, snel. Toen zei ik: nee, wij moeten het er eerst over hebben. Daar is het niet meer van gekomen. Maar dat plan staat ver van hoe wij dagelijks moesten schakelen, want je kan een rapport opstellen, een protocol, maar uiteindelijk komt het erop neer dat je over een enorm improvisatie- en communicatietalent moet beschikken – dat geldt niet alleen voor mij, maar voor de mensen om me heen – om toch zo snel mogelijk ... Want als er een persconferentie op dinsdag of maandag werd gehouden, gingen de maatregelen de dag daarna in, dus dan moest je dat meteen praktisch regelen. Daar had ik wel ongelofelijk veel steun aan: aan de technici, aan de bodes. Zonder hen hadden we die periode niet kunnen doorstaan. Je zag de kloof met de topmanagers, die op een andere manier gingen vergaderen en dingen bedenken. Tegen de tijd dat zij met een plan kwamen – dat was in maart of april – was alles allang geregeld, dus extra zalen, twee kamers waar je gewoon kan videobellen en waar je een digitale procedurevergadering kan houden. We hebben de oude zalen omgevormd tot vergaderzalen. Er waren fracties die weg moesten en van plek gingen ruilen. Dat ging gewoon bijna, nou, vlekkeloos – laat ik het zo zeggen – met de uitvoerders.

De heer **Huidekooper**:

Mag ik nog even blijven bij dat crisismanagementteam?

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

U gaf aan dat u vond dat u daar onvoldoende bij betrokken was. Wij zien in ons onderzoek dat u daar ook bedenkingen over uit. Kunt u schetsen wat die bedenkingen waren?

Mevrouw **Arib**:

Poeh ... Wat ik wel weet, is dat zij hadden bedacht – maar het kan ook zijn dat dat mondeling is toegelicht, hoor, niet in het plan; dat weet ik niet meer – van: wij moeten een ambtelijk crisisteam hebben en een politiek crisisteam. Twee totaal gescheiden werelden, terwijl die twee direct met elkaar moeten kunnen schakelen en ook op elkaar moeten kunnen vertrouwen en rekenen. Het was ook ... Daar schrok ik van, omdat je natuurlijk ook een Presidium hebt, dus ze hebben ook niet nagedacht over hoe je dat neer gaat zetten: ga je naast het Presidium nóg een presidium zetten of hoe ... Het was dus eigenlijk een beetje ... Het was geen gedragen stuk ook nog. Dat was het niet.

De heer **Huidekooper**:

U geeft op 23 maart – dat gaat dan per e-mail – aan dat u vindt dat de Tweede Kamer zelf moet beslissen hoe ze werkt ...

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

... en dat dat niet een autonoom crisisteam kan zijn, hè, dus dat dat niet door een ambtelijke ...

Mevrouw **Arib**:

Hm-hm.

De **voorzitter**:

... organisatie kan worden opgepakt. U stelt dan ook voor: ik ben van mening dat ikzelf, als Voorzitter, ook in het meest centrale crisisteam moet gaan zitten. U wilde daar dus zelf in en dat signaal geeft u af. En toen?

Mevrouw **Arib**:

Poeh ... Kijk, volgens mij heb ik dat eerder ook gezegd: het is net zo'n driehoek die je bij de burgemeester en een gemeente hebt. Dat is hier ook. Je kan niet een crisisteam optuigen zonder dat de Voorzitter daar ... Misschien moet je één keer in de vier weken ... Dat je niet bij elke vergadering hoeft te zijn of ... Maar je krijgt niet eens de agenda. Je krijgt niet eens de stukken. Er wordt gewoon aan een plan gewerkt zonder dat de politiek daarvan op de hoogte is. En dan is het ook nog zo dat de ambtelijke top moet beslissen over hoe de Kamer werkt. Dat is iets wat niet kan; de Kamer gaat over haar eigen werkwijze en je kan tienduizend crisisplannen bedenken, maar als de Kamer zegt "wij trekken ons daar niks van aan, want wij willen vandaag, morgen en donderdag vergaderen", dan gebeurt het ook. Het gevoel voor zo'n constitutioneel

proces ontbrak. Het zijn de Kamerleden die over hun eigen werkwijze gaan.

Dat zeg ik niet omdat ik dat vind, zomaar. We hadden het zonet over zo'n digitaal quorum en daar geldt dit ook voor. Ik weet niet of jullie het rapport van de staatscommissie Remkes hebben gelezen, maar ook daarin wordt duidelijk gesteld dat beide Kamers over hun eigen werkwijze gaan, en niemand anders. Zo is het ook geregeld.

De heer **Huidekooper**:

En waarom was het buiten u om georganiseerd? Heeft u daar een verklaring voor gevonden?

Mevrouw **Arib**:

Nog een keer?

De heer **Huidekooper**:

Waarom was het buiten u om georganiseerd? Heef u daar een verklaring voor?

Mevrouw **Arib**:

Dat weet ik niet. Dan moet u die topambtenaren ook een keertje uitnodigen. Dan kunnen ze vertellen waarom ze dat gedaan hebben.

De heer **Huidekooper**:

Dan heeft u dat signaal afgegeven en wordt dat vervolgens ook overgenomen. Althans, de ambtelijke ondersteuning legt een voorstel aan u voor om een politiek crisisteam in te gaan richten. U zou daar ook als Voorzitter aan deelnemen. Wat vond u van dat voorstel?

Mevrouw **Arib**:

Hoe dat voorstel er precies uitzag, weet ik niet, maar ik kan het politiek crisisteam niet gaan opzetten naast het Presidium. Dan maak je zo'n voorzitter, welke voorzitter dat dan ook is, helemaal gek. Het was al ingewikkeld genoeg om politiek draagvlak te krijgen, om Kamerleden mee te krijgen en daar rekening mee te houden, enzovoort, en dan ga je daarbuiten ... Dat zegt meer over de topmanagers dan over de politieke kant, namelijk: geen enkel gevoel voor hoe de politiek werkt. Dat was in de kern ook het probleem. Daar ging het ook om. Alsof de Kamer een soort ministerie was en wij bepalen hoe, en dat de politiek dan volgt. Maar dan kennen ze Kamerleden niet.

De heer **Huidekooper**:

Hoe verliep de afstemming met de Griffier over dit voorstel?

Mevrouw **Arib**:

Ze was er altijd bij, ook bij de praktische dingen en ook toen wij echt met een meetlat gingen kijken naar 1,5 meter enzovoort. Ze is altijd betrokken geweest bij alle stappen. Ze zat alle Presidiumvergaderingen voor. Ze kreeg alle stukken, maar andersom niet. De politiek mocht niks zien en kreeg geen agenda, totaal niks. Dat is dus hoe dat toen ging.

De heer **Huidekooper**:

Maar dan zien we uiteindelijk dat dat politiek crisisteam in de praktijk eigenlijk niet tot stand komt.

Mevrouw **Arib**:

Nee.

De heer **Huidekooper**:

Waarom was dat?

Mevrouw **Arib**:

Het Presidium is een politiek gremium. Wat ik net zei: ik zou niet weten hoe je dat moet opzetten. Misschien hebben jullie, als jullie straks iedereen hebben gesproken, ideeën over hoe je naast het Presidium nog een politiek crisisteam moet opzetten, maar in zo'n situatie was dat onwerkbaar. Onwerkbaar.

De heer **Huidekooper**:

Vond u een politiek crisisteam dan niet nodig?

Mevrouw **Arib**:

Sorry dat ik het moet zeggen, maar "politiek crisisteam"; dat zijn van die termen ... Er is crisis en het Presidium bestaat uit politici. Je kan dat ook een "politiek crisisteam" noemen. Er zijn fractievoorzitters. Er zijn commissievoorzitters. Er is heel veel communicatie via de mail en via de app en via de telefoontjes, en dan ga je daarbovenop nog een politiek crisisteam ... Uit welke mensen moet dat bestaan? Welke Kamerleden? Welke partijen? Het was ondoordacht. Misschien is het een goed idee, maar dan moet het wel uitgewerkt zijn. Dat weet ik allemaal niet. In zo'n situatie ... Je ziet gewoon echt ... Nou ja, er is brand en je moet blussen. En dan krijg je na heel lang vergaderen een stuk of een plan van "zo en zo zou het moeten". Dat is niet waar iedereen op dat moment op zat te wachten, van: wij gaan nu meteen handelen. Natuurlijk doe je dat naar bevind van zaken en doe je dat heel praktisch en organisatorisch, maar niet in structuren en protocollen. Dat was misschien achteraf ... Maar op dat moment zat niemand daarop te wachten.

De heer **Huidekooper**:

Want het politiek crisisteam wordt wel opgenomen in eigenlijk een nieuwe versie van het crisisplan. Dat gebeurt op 26 mei 2020. Die versie is ook doorgeleid naar het Presidium. Kunt u aangeven wat u zich herinnert over de verdere afstemming met de ambtelijke organisatie over die nieuwe versie van dat crisisplan? Want er komt dus nog wel een nieuwe versie.

Mevrouw **Arib**:

Dat weet ik echt niet meer. Dat weet ik niet.

De heer **Huidekooper**:

Hoe verliep het contact met de Griffier in die tijd?

Mevrouw **Arib**:

Nou, in die crisistijd was het op zich wel ... Ja, ehm ... Heel gewoon. Het was niet van ... Ehm ... Iedereen was bereid om mee te denken en te helpen. En ik deed ook weleens een beroep op haar zo van: goh ... De Stenografische Dienst bijvoorbeeld. De mensen die ietsje ouder zijn, weten van vroeger dat de Stenografische Dienst midden in de zaal zat, in de oude zaal op het Binnenhof, hier aan de overkant. Met corona moest dat anders. Dan doe ik dat via de Griffier, zo van: het ligt heel gevoelig, want mensen hebben daar j arenlang gezeten; hoe gaan we dat bespreken? Dan probeer ik dat ook met haar te bespreken en dan met het diensthoofd van de Stenografische Dienst. Dat heb ik allemaal gedaan.

De heer **Huidekooper**:

En hoe verliep dat?

Mevrouw **Arib**:

Dat verliep goed, eigenlijk. Ik heb toen geen enkel signaal gekregen, zo van: daar zijn we het niet mee eens. Daarom was ik ook verbaasd over dat zo'n crisisteam met een plan komt zonder dat je het weet, terwijl je dagelijks met de Griffier te maken hebt.

De heer **Huidekooper**:

Want op een gegeven moment – ik noemde net de datum al, namelijk 26 mei – wordt dus besloten door het ambtelijk crisisteam om een nieuwe versie van dat crisisboek, crisisplan, door te geleiden naar het Presidium. Wij zien echter vervolgens dat het nooit op de agenda is gekomen. Hoe kan dat?

Mevrouw **Arib**:

Dat weet ik niet meer. Het kan zijn dat het niet volledig was, dat het niet echt gedragen werd. "Voldragen", bedoel ik meer. Dat zou heel goed

kunnen. Maar het is ook een beetje mosterd na de maaltijd, laat ik het zo zeggen. We hebben alles gedaan wat had moeten gebeuren. Alle fysieke aanpassingen hebben we gedaan. Dat is waar wij toen voor moesten zorgen. En dan komt er van buiten een crisisplan met allemaal voorstellen. Daar was op dat moment helemaal geen tijd voor, geen ruimte voor. Je moest handelen. Je moest gelijk reageren. Er was dus toch wel een soort discrepantie tussen de werkelijkheid waarin wij als Kamerleden zaten, als Voorzitter en als mensen in de uitvoering, en een managementteam dat enorm bezig was met een plan. Ik denk dat dat een rol speelde, zo van: dat zal wel, maar we zijn nu bezig, de trein rijdt door, wij moeten kunnen acteren, en wij gaan niet praten over hoe en welke protocollen enzovoort; dat komt allemaal wel. Ik denk dat dat meespeelde.

De heer **Huidekooper**:

U nam het woord "onvoldragen" in de mond. U vond het niet-voldragen. Waarom?

Mevrouw **Arib**:

Ik moet dat plan nog een keer lezen. Het kan best zijn dat ik commentaar had, opmerkingen had of dat er iets miste. Dat zou heel goed kunnen. Zo gaat dat bij agendering van stukken. Dat geldt niet alleen voor dit plan. Alle stukken die naar het Presidium gaan, moet je goed lezen en soms staan er halve dingen in en denk je: nou, laten we het over drie weken ... Of: als dit voorbij is, gaan we terugkijken. Er zit niks achter, zo van "dat gaan we niet doen", of zo. Misschien dat we op dat moment dachten: het is prima dat er plan ligt, maar we zijn nu al heel ver met alles; zo'n plan is mosterd na de maaltijd, maar misschien voor een volgende keer. Dat zou kunnen.

De heer **Huidekooper**:

Wie bepaalde wat er op de agenda kwam?

Mevrouw **Arib**:

Ik zei net: als Voorzitter krijg je alle stukken te zien. Dus je krijgt alle bijlagen. Dat is ook mijn rol. Dan kijk ik ook ... Meestal is het bij de agenda ook van tevoren een beetje zo dat er – ik noem maar wat – vanuit commissies werkbezoeken, budgetten of de renovatie ... Je weet van tevoren dus ongeveer welke agendapunten er voor die vergadering staan. Ik kijk ...

De heer **Huidekooper**:

U kreeg alle stukken te zien, maar bepaalde u ook de agenda?

Mevrouw **Arib**:

Nee, ik ... Als ik iets te melden heb, zet ik het natuurlijk op de agenda, maar de agenda bepalen we met z'n allen. Alle Presidiumleden kunnen een agenda aandragen. Ook vanuit de ambtelijke organisatie wordt elke keer iets aangedragen. Het is aan mij, in mijn rol, om de agenda te bewaken en de actiepunten die je met elkaar afspreekt te bewaken. Wij hebben ook een hele goede ambtelijke secretaris van het Presidium, die daarvoor ook vrijgesteld is. De stukken lees ik ook. Soms zijn stukken heel goed en denk je: nou, dit kan gewoon op de agenda. Soms denk je: hé, ik mis dit. Of: het budget klopt niet. Of: ik wil een financieel overzicht erbij. Dan stel je het uit of agendeer je het op het moment dat daar ruimte voor is. Zo gaat dat.

De heer **Huidekooper**:

Maar ook in de weken daarna zien wij dat het niet op de agenda verschijnt.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Hoe verklaart u dat?

Mevrouw **Arib**:

Weet ik niet. Dat moet ... Ik denk dat er zo veel agendapunten zijn die niet werden ... Niet alleen dit, maar veel meer dingen. In het Presidium was het ook vooral corona, met debatten en de werkwijze. Het zou dus heel goed kunnen dat heel veel punten niet aan de orde kwamen.

De heer **Huidekooper**:

Maar u vond het wel belangrijk?

Mevrouw **Arib**:

Wat zegt u?

De heer **Huidekooper**:

U vond het wel belangrijk?

Mevrouw **Arib**:

Zeker belangrijk, ja.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Dan zien wij vervolgens dat er dus gedurende de periode niet met een vastgesteld crisisplan wordt gewerkt. Hoe kijkt u daar nu op terug?

Mevrouw **Arib**:

Ja, je kan allerlei plannen hebben en protocollen, maar als je ... Dat is hier niet ... Er was geen plan, zo van: hoe ga je om met corona? Dat lag er gewoon niet. Dus je hebt een crisis en maatregelen die direct ingaan, en dan moet je handelen. Misschien was het geweldig geweest als er een soort plan was, zo van: zo en zo zou je het moeten doen. Maar dat lag er niet. De plannen die er lagen – dat heb ik aan het begin gezegd – gingen over hele andere crisissen. Ik ben heel blij dat ik toen ook als ervaren Kamerlid, die het gebouw ook heel goed kende ... Maar ook dankzij de technici, dankzij de bodes, dankzij de beveiligers, dankzij de schoonmakers en natuurlijk de griffiers die de agenda bewaken ... Zo van: wat moeten wij nu doen? 1,5 meter, dat is waar je op dat moment ... Ik weet niet of in het plan stond dat je dan voorbereid moet zijn op 1,5 meter en dat je niet met 150 Kamerleden in de zaal kan zitten. Dus je handelt naar de situatie op dat moment. Dat heb ik gedaan, samen met het Presidium, maar ook met alle Kamerleden en de Kamerbewoners.

De heer **Huidekooper**:

We willen als commissie natuurlijk leren, zodat we beter voorbereid zijn op een volgende pandemie, maar laten we hopen dat die er niet komt. Wat zou u op deze twee punten, dus de crisisstructuur maar ook het crisisplan, mee willen geven, zodat we de volgende keer beter voorbereid zijn en die producten er liggen?

Mevrouw **Arib**:

Ik merk in de vraagstelling ... Ehm ... Dat eigenlijk ... Ehm ... Het is alsof de Kamer verantwoordelijk is voor de besluiten die zijn genomen. De rol van de Kamer is in zo'n crisis heel beperkt. Je kan allerlei plannen ... Natuurlijk is het heel goed als er plannen zijn, maar hier had niemand ... U had net zo goed een directeur van een school kunnen uitnodigen om dezelfde vragen aan te stellen. Je moet handelen naar bevind van zaken. De dag daarna moest je gelijk bekijken: welke zalen zijn beschikbaar en hoe kunnen we die vergaderingen ... Ik vind met alles wat we toen gedaan hebben, het echt ongelooflijk belangrijk hoe er gehandeld is. Je houdt altijd ruimte voor improvisatie, voor snel acteren, voor erop inspelen, zoals ik net zei. Als er brand is, ga je meteen blussen en ga je niet bekijken wat er ook alweer in het crisisplan staat of wat het protocol zegt. Dat is hierbij ook. Wat natuurlijk wel van belang is, is dat je wel hele goede ... Ik hoop ook dat er heel veel geleerd is van die ambtelijke top. Vertrouwen is heel belangrijk in zo'n situatie: iemand naast je hebben waar je op kan rekenen en die je vertrouwen kan, en andersom ook.

De heer **Huidekooper**:

Want dat was nu niet het geval?

Mevrouw **Arib**:

Dat was niet het geval. Achteraf voel ik dat. Op dat moment dacht ik: ik kan gewoon op de Griffier ... Maar dat was een hele andere ... Ze was met andere dingen bezig, maar goed, dat is niet ...

De heer **Huidekooper**:

Kunt u dat toelichten?

Mevrouw **Arib**:

Nee, dat kan ik niet. Het was gewoon ... De ambtelijke organisatie ... De top stond ver van de uitvoering. Dat was het probleem. Maar op dat moment werd het niet zo'n probleem dat mensen het merkten, maar voor zo'n Voorzitter is het ongelofelijk belangrijk dat je je ook gesteund voelt door de top van de organisatie en dat die gewoon meedenkt. Dat was helaas niet het geval. Ik heb ze er altijd bij willen betrekken. Maar het was niet zoals het zou moeten. Ik gun elke Voorzitter een hele goede staf om zich heen. De staf was trouwens uitstekend, maar de Griffier ... Dat is ook altijd zo geweest in het verleden, hoor: Griffiers die van de Kamer hielden en van het parlement. Maar goed, wat ik mee zou geven, is dat het belangrijk is dat je een plan hebt. Ik denk nu: als ik kijk hoe wij hebben gecommuniceerd met de Kamerleden en hoe het ondanks al die spanningen enzovoort toch gelukt is om die debatten te houden ... De livestream is nog nooit zo veel bekeken als in die tijd. Dat zegt ook iets over dat samenleving verlangde naar antwoord. Ze wilden weten wat de volksvertegenwoordigers deden. Dat hebben we wel voor elkaar gekregen. Maar het zou fijn zijn als er van de ervaringen met corona en hoe wij die stappen hebben gezet, geleerd wordt, in een plan, in een soort stappenplan of actieplan enzovoort.

De heer **Huidekooper**:

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

Mevrouw **Lammers**:

Ja, ik heb nog een aantal aanvullingen. Dank u wel. U heeft eerder gezegd dat de Griffier de voorzitter van het Presidium is, maar ik neem aan dat dit een verspreking is.

Mevrouw **Arib**:

Nee, nee, nee. Ik ben de voorzitter van het Presidium.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, oké. Dan is dat duidelijk. Nog even over dat crisisplan. U zegt net: ja, het is belangrijk om een plan te hebben. Maar dat crisisplan dat werd opgesteld en dat niet op de agenda is gekomen, ging over meer dan alleen corona. Dat was een algemeen crisisplan.

Mevrouw **Arib**:

Hm-hm.

Mevrouw **Lammers**:

Waarom vond u het dan toch niet belangrijk dat dat op de agenda kwam?

Mevrouw **Arib**:

Niet of wel? Wat zei u?

Mevrouw **Lammers**:

Nou, waarom dat niet op de agenda kwam.

Mevrouw **Arib**:

Ja, dat zei ik net. Het kan de timing zijn. Het kan ook zijn dat het niet voldragen was. Het kan ook zijn dat er een financieel plaatje aan ontbrak. En er was ook al heel veel gebeurd, hè? Dat zijn allemaal redenen die een rol gespeeld kunnen hebben. Dat geldt niet alleen voor het crisisplan, maar dat geldt voor meerdere stukken.

Mevrouw **Lammers**:

En wat vond u van de rol van de Voorzitter van de Tweede Kamer zoals die was omschreven in het conceptcrisisplan?

Mevrouw **Arib**:

Ik weet niet wat ze toen ... Dat is lang geleden.

Mevrouw **Lammers**:

Die rol was in het conceptcrisisplan kleiner. Er was dus een grotere rol voor het Presidium en de hele Kamer, en een kleinere rol voor de Voorzitter. Wat vond u daarvan?

Mevrouw **Arib**:

Nou, dat zegt meer over topambtenaren en dat ze er waarschijnlijk last van hadden dat een Voorzitter het opnam voor de Kamer. Want ik weet dat Simone Roos toen heel veel contact had, afzonderlijk, met Presidiumleden, maar dat was nooit openlijk naar mij toe. Maar ik weet zeker dat als er morgen een crisis uitbreekt alle Kamerleden naar Thom

van Campen gaan kijken en niet naar mevrouw Simone Roos of wie dan ook. Zo werkt het. En nu u noemt dat de Voorzitter een kleine rol moet hebben ... Ja, dat zegt meer over het topmanagement: meer ruimte voor de topmanagers en minder voor de politiek.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, ik hoor u nu voor het eerst de naam Simone Roos noemen. Dat was de Griffier.

Mevrouw **Arib**:

Ja, dat klopt. Dat klopt.

Mevrouw **Lammers**:

U zei net: iedereen kan agendapunten aandragen. Maar uiteindelijk was u het die de agenda vaststelde. Klopt dat?

Mevrouw **Arib**:

Ja, vaststelde. Niet ehm ... De agenda van het Presidium wordt bepaald door wat er speelt. Misschien hebben jullie daar ook naar gekeken. Er kan van alles op de agenda komen. Dus je hebt commissies die agendapunten hebben. Je hebt griffiers die agendapunten hebben. Soms speelt er iets met automatisering, wat op de agenda moet. Soms speelt er een advies van een of andere groep binnen de Kamer. Het is dan mijn rol als Voorzitter om dat te bekijken: "Wij vergaderen van 09.30 uur tot 11.00 uur. Dit zijn de agendapunten. De vorige keer zouden we hierop terugkomen. Kan dit wachten of moet dit alsnog?" Je neemt ook altijd contact op met diegene van de agenda, bijvoorbeeld zo van: goh, vind je het erg als dat wordt uitgesteld? Soms staat het op de agenda, maar kom je er niet aan toe omdat het uitloopt. Dan wordt het na twee weken of langer weer ... Dat is ook mijn rol, samen natuurlijk met de ambtelijk secretaris van het Presidium, die alles bewaakt, zo van: "dit moet terugkomen" of "er is een deadline". In dat geval zijn het urgente dingen. Maar ook vanuit fracties kunnen soms dingen worden geagendeerd. Dus alles wordt geagendeerd. Maar wanneer dat gebeurt, is afhankelijk van de tijd enzovoort.

Mevrouw **Lammers**:

Is er door andere mensen voorgesteld om dit crisisplan op de agenda te zetten?

Mevrouw **Arib**:

Volgens mij niet. Nee. Misschien door de Griffier zelf? Dat zou kunnen, want die wilde natuurlijk wel dat het een keer vastgesteld werd. Maar niet vanuit het Presidium. Nee.

Mevrouw **Lammers**:

Dan heb ik nog een vraag. Wat zegt het over uw positie of over de positie van de Voorzitter dat de ambtelijke organisatie dacht dat ze het crisisteam buiten de Voorzitter om kon organiseren?

Mevrouw **Arib**:

Dat deden ze bij alles. Zo'n crisisteam bestond al voordat ik Voorzitter werd, hoor. Dat heeft altijd bestaan en altijd op die manier. Dat moet u echt aan hen vragen. Ik ga niet invullen wat zij hebben gedacht.

Mevrouw **Lammers**:

Maar wat is uw ...

Mevrouw **Arib**:

Nee, daar ga ik niet over speculeren op dit moment.

Mevrouw **Lammers**:

Nee. Nu hoort u van ons dat er in het conceptcrisisplan een kleinere rol voor de Voorzitter was weggelegd. Wat vindt u daar op dit moment van?

Mevrouw **Arib**:

Op dit moment? Dat kan helemaal niet, dat je de Voorzitter een beetje probeert uit te schakelen, zodat je ... Nee, dat kan helemaal niet. Dat vind ik hoor. Maar misschien zijn er Voorzitters die dat heel fijn vinden. Dat moeten ze zelf bepalen, maar ik weet uit ervaring dat het niet zo werkt. Je kan een Voorzitter een kleine rol ... Het was ook een kleine rol, hoor. Een praktische rol en ook een vervelende rol in zo'n situatie. Maar om nou de Voorzitter ... Ik merk ook aan de vraagstelling dat de Voorzitter nu wordt gezien als diegene die de besluiten heeft genomen en het crisisplan of ... Alles gebeurt op basis van wat Kamerleden willen. Dus ook al heb je een Voorzitter die misschien uitgesproken is of die vindt dat het staatsrecht en de Grondwet belangrijk zijn, als de Kamer zegt "dat doen we niet", dan is dat ook zo. Uiteindelijk is de Kamer de baas en niet de Voorzitter. Alleen heb je in zo'n situatie dan zo'n rol. Dan moet je leiderschap tonen. Dan moet je kunnen schakelen. Dat maakt je natuurlijk wel zichtbaar, voor de Kamerleden en voor de ambtelijke organisatie, maar uiteindelijk is het aan de Kamer.

Mevrouw **Lammers**:

Was dit dan misschien een reden waarom u het onvoldragen vond?

Mevrouw **Arib**:

Dat weet ik niet. Dan moet ik echt het hele plan opnieuw gaan lezen. Met alle respect, maar het is gewoon zes jaar geleden. Ik zeg u ook: op dat

moment ... Ehm ... Al die plannen, en zeker zulke dikke rapporten enzovoort ... Niemand las dat, want je moest, je móést handelen; je moest reageren. De Kamerleden, de bodes, de beveiligers, iedereen ... Heel veel mensen waren niet eens in het gebouw, omdat het gewoon de norm was om thuis te werken. Om dan op dat moment alle energie te steken in zo'n plan dat later komt en dan ook nog in een besloten kring van topambtenaren is bedacht ... Natuurlijk zou je dat kunnen doen op het moment dat er heel veel ruimte is en je denkt: misschien moeten we het op een andere manier doen of wat dan ook. Ik heb toen gezegd: de wijze waarop dit tot stand komt, zonder dat ik daarbij betrokken ben, vind ik heel vervelend. Daar heb ik ook gewoon ... Jullie verwijzen naar een mail. Die heb ik niet meer. Maar ik kan me herinneren dat ik dat heb laten weten. Dus dat is het en meer is het niet.

Mevrouw **Lammers**:

Dat waren mijn vragen op dit punt.

De **voorzitter**:

Dank. U had een aantal opmerkingen over de vraagstelling.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De **voorzitter**:

Ik wil graag even benoemd hebben dat het eindoordeel van de commissie pas in het eerste kwartaal van 2027 komt. Dat staat echt los van die vraagstelling. Nu dan ik dan toch bezig ben met helderheid scheppen: waarom hebben we niet een schooldirecteur opgeroepen, maar u? We hebben nadrukkelijk de opdracht vanuit de Kamer om ook te kijken naar de rol van de Tweede Kamer en hoe de democratische controle optimaal kan plaatsvinden in crisistijd. Daarom zitten we hier. Daarmee kunnen we ook meteen door naar het volgende onderwerp. Ik geef graag het woord aan collega Lammers.

Mevrouw **Lammers**:

We maken nu een sprong in de tijd. Na de eerste golf worden er weer beperkt debatten georganiseerd. In het najaar van 2020 neemt het aantal besmettingen met corona weer toe. Het Presidium besluit om vrijwel geen plenaire afrondingen van commissiedebatten en schriftelijke inbrengen meer te houden. Hierdoor is het voor de Kamerleden niet mogelijk om per motie een oproep te doen aan de regering. Hoe kwam het besluit om vrijwel geheel af te zien van die plenaire afrondingen tot stand?

Mevrouw **Arib**:

U zei net iets wat volgens mij niet helemaal klopt. Kijk, die plenaire afrondingen ... Er is aan de commissies gevraagd welke spoedeisende wetten of onderwerpen aan de orde moesten komen. De commissies hebben daar dus zeker een belangrijke rol in gehad. Er is toen ook gezegd: uit de Kamer, dus de Kamerleden, maar ook de medewerkers ... Je had een beperkt aantal medewerkers, omdat mensen thuis moesten werken. De beschikbaarheid van de zalen is ook heel belangrijk. Dus de medewerkers en de beschikbaarheid van de zalen. Die VAO's, zoals die heten, waar moties worden ingediend, kennen heel veel wisselingen. Als je zeven of acht VAO's hebt, heb je zeven of acht woordvoerders en na elke ... Er is heel veel beweging in de zaal. Er zijn heel veel wisselingen. Griffiers moeten ook worden gewisseld, afhankelijk van het onderwerp. De schoonmakers moeten weer schoonmaken. De bodes moeten het spreekgestoelte weer schoonmaken. Deze dingen, die microfoondingen, moesten ook worden gewisseld. De VAO's waren gewoon heel belastend voor de medewerkers en voor iedereen. Dus ook de Kamerleden hebben aangegeven dat zij niet zomaar snel konden meedoen en meebewegen. Dat was eigenlijk de reden dat toen, niet alleen vanuit het Presidium, maar vanuit iedereen, ook de commissies, is gedacht: we gaan daar anders mee om; zolang die strenge lockdown aan de orde is kunnen we dat even een tijdje parkeren, totdat er weer versoepelingen zijn en dan agenderen we dat. Dat is de beweegreden achter zo'n voorstel om geen VAO's te houden.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, en dan is mijn vraag: hoe is dat besluit tot stand gekomen?

Mevrouw **Arib**:

Kijk, ik heb daar geen zicht op, maar er wordt heel veel gemaild onderling. Dus Kamerleden doen dat onderling, zo van: ik wil een motie indienen; hoe denk jij daarover? En dan denkt die ander: dat zou ik nu niet doen, maar laten we het op een ander moment doen. Dan heb je ook de griffier die van alles moet bijhouden wanneer en hoe. Het kan ook zijn dat er toen in die voorbereidingsronde al gezegd werd: er zijn geen VAO's op dit moment; we kunnen dat nu makkelijk even een tijdje niet doen. Zo komt een besluit tot stand. Het is niet zo dat ik of een Presidiumlid ergens een keer dacht: hé, dat is vervelend; we stoppen ermee. Dat was echt ingegeven door de omstandigheden die er waren, zoals de RIVM-richtlijnen en het kabinet dat met harde maatregelen kwam, en dan heb je

geen andere keus dan dat je bekijkt wat kan wachten en wat op dat moment snel moet. Zo is dat gegaan.

Mevrouw **Lammers**:

Dat is niet eerst nog in het Presidium besproken?

Mevrouw **Arib**:

Alle brieven die ik hierover naar de Kamer heb gestuurd, zijn altijd in het Presidium ... Die krijgt het Presidium ook te zien. Dus de Voorzitter heeft niet de bevoegdheid om namens zichzelf allerlei dingen te beslissen.

Mevrouw **Lammers**:

Was daarover in het Presidium nog discussie?

Mevrouw **Arib**:

Ehm, nee. Volgens mij was iedereen, ook de Kamerleden, als de maatregelen aangescherpt werden, het erover eens, zo van: o, wat fijn dat we dat voorlopig even niet hebben. Voor zover ik weet, is dat niet echt een discussie geweest. Op het punt van opschalen en afschalen werd wel heel constructief gewerkt met elkaar.

Mevrouw **Lammers**:

Wat was de reden waarom het voorkomen van besmettingen voorrang kreeg boven de democratische controle?

Mevrouw **Arib**:

Het was niet: "boven de democratische controle". Doordat wij debatteren, over corona in dit geval, heb je ook die controle. Je controlerende rol kan je daar ook uitoefenen. Waarom? Ja ... Gezondheid is wel heel belangrijk voor ons allemaal. Dus dat je risico's wil verminderen ... Je kan het nooit honderd procent voorkomen. Er waren Kamerleden met jonge kinderen die niet naar het kinderdagverblijf mochten of konden omdat die dicht waren. Scholen waren dicht. Medewerkers mochten hier niet meer allemaal tegelijk zijn. Een hele grote groep moest dus thuiswerken. Je hebt een paar bodes en een paar technici. Wij werkten ook nog met een soort ploegen. De een begon om 10.00 uur en dan tot 12.00 uur, zodat mensen ook ... Ze moesten namelijk de hele dag schoonmaken. Dan kan je niet zeggen: nou, ik ga dat gewoon allemaal aan de kant zetten; kom allemaal maar naar de Kamer. Zo gaat dat niet. Dus ook Kamerleden voelden zich verantwoordelijk voor de gezondheid van medewerkers, van journalisten, van fotografen, van schoonmakers, van allemaal. We hebben aan de ene kant die voorbeeldfunctie, namelijk dat je als Kamer ook vergadert. Dat is de democratische controle op al die maatregelen. En je hebt ook de verantwoordelijkheid naar de medewerkers en iedereen die in

het Kamergebouw is of komt. Daartussen moet je een balans vinden. Zo is het gegaan.

Mevrouw **Lammers**:

En hoe was die democratische controle dan ten aanzien van andere onderwerpen?

Mevrouw **Arib**:

Zodra er versoepelingen waren ... Dat kunt u ook zien, hè? Eerst was het volgens mij in maart wat strenger. Toen hebben we een beetje de mondelinge vragen en de regeling van werkzaamheden terug laten komen. We hebben toen ook gezegd: stemmen is heel belangrijk, dus de stemmingen doen we in groepen. De hoofdelijke stemming – die is heel belangrijk – deden we in groepen van 50. Die moesten dus allemaal wisselen, zodat er schoongemaakt kon worden enzovoort.

We hebben ook gezegd: fracties kunnen ook fractiegewijs stemmen. Dan hoeft niet de hele fractie er te zijn en kunnen ze zelf afspreken wie er namens hen zit. We hebben er dus eigenlijk alles aan gedaan om dat parlementaire proces doorgang te laten vinden. En dat er debatten ... Ik heb – volgens mij was dat in maart – een brief aan het kabinet geschreven. Dat was aan het begin van de coronacrisis. Daarin stond: stuur ons een lijst van alle wetsvoorstellen die spoedeisend zijn en die in de Kamer moeten worden behandeld. Dat moet je ook met het kabinet afstemmen. Daar moesten we ook aan denken, niet alleen aan de crisis. Er zijn wetsvoorstellen die gewoon consequenties kunnen hebben: financiële consequenties, juridische consequenties. Die kun je niet zomaar uitstellen. Toen hebben de minister van Justitie en de minister voor Rechtsbescherming een overzicht gestuurd met 84 wetsvoorstellen, waarvan er 41 niet eens bij de Kamer waren ingediend. Toen heb ik weer een brief aan de minister-president gestuurd: "Jullie hebben die brief wel een beetje ruim opgevat. Het is de bedoeling dat jullie echt alleen spoedeisende wetsvoorstellen bij ons indienen, zodat ook wij kunnen kijken wanneer we die kunnen inplannen." Rutte heeft er toen voor gezorgd dat die lijst werd opgeschoond. Er is een nieuwe lijst gekomen met een overzicht van alle wetten die met spoed moesten worden behandeld. Die heb ik meteen naar de commissies doorgeleid. Alleen commissies kunnen beoordelen of een wet wel of niet op de plenaire agenda moet worden ingepland; dat weten jullie ook. En zo is het gegaan. De commissies hebben zelf aangegeven "dit en dit willen wij" en dat hebben we zodra er een klein beetje versoepeling was meteen ... Sterker nog: ik zie nog brieven voor me met allemaal data van wat en wanneer,

terwijl u dat normaal nooit doet, want dat gaat allemaal via de griffiers en zo. Daarin stond welke wetsvoorstellen worden behandeld, of welke VAO's. Dat hebben we meteen gedaan.

Het is dus niet zo dat de Kamer tijdens de crisisperiode alleen over corona ging. Het waren hele strenge lockdowns. Je mocht niet eens met twee mensen in de auto. Dat waren allemaal omstandigheden die niet alleen voor ons golden, maar voor de hele samenleving. En dan is het heel raar dat je daar als Kamer van afwijkt. Dat hebben wij natuurlijk heel hoog zitten, dat je dan ook die voorbeeldfunctie hebt. Maar we hebben ook heel veel gedaan. Echt alle begrotingen zijn behandeld. Moties zijn ingediend. Amendementen. Dus ik wil dat beeld van de Kamer en van het democratisch proces ... Dat is absoluut niet aan de orde geweest.

Mevrouw **Lammers**:

De Tweede Kamer neemt in het najaar van 2020 deels vergelijkbare maatregelen als tijdens de eerste coronagolf in het voorjaar. Is er tussentijds gereflecteerd op die werkwijze?

Mevrouw **Arib**:

Nee, nee, nee.

Mevrouw **Lammers**:

Waarom was dat?

Mevrouw **Arib**:

We hebben ... In het najaar zegt u, hè?

Mevrouw **Lammers**:

Ja.

Mevrouw **Arib**:

In het najaar van 2020. Kijk, ik denk dat het voor heel veel Kamerleden en voor heel veel medewerkers een zware periode was. Iedereen had ermee te maken. Dat reflecteren doe je wel als het een beetje voorbij is. Dat kwam niet bij ons op. Bij mij ook niet hoor. Dat was het laatste: we gaan reflecteren. Iedereen was gegrepen door wat er in haar of zijn omgeving gebeurde, of het nou politici, verpleegkundigen of ondernemers waren. Reflecteren was niet ... Natuurlijk denk je over dingen na enzovoort, maar met elkaar brainstormen over "hoe hebben we dit of dat gedaan?" is niet gebeurd, nee.

Mevrouw **Lammers**:

Ook niet in de tussentijd toen er weer versoepeld werd?

Mevrouw **Arib**:

Nee. In die tussentijd ... Dat was in mei 2020, denk ik. Nee, nee. Niet, nee. Ik denk het niet.

Mevrouw **Lammers**:

Het kabinet bleek achteraf verrast door een tweede coronagolf. Gold dat ook voor de Tweede Kamer?

Mevrouw **Arib**:

Ja, dat was heel heftig eigenlijk. We waren blij ... Je leest ook in die brieven dat ik elke keer eindig met: wat fijn dat we elkaar weer kunnen zien. En daarna stuur je weer een brief: we hebben met nieuwe maatregelen te maken en dat betekent ... Het allermoeilijkste was het toen met de kerst. Je kon niet met je familie kerst vieren. Volgens mij mocht je maar één iemand op huisbezoek hebben. Het was nog weer strenger dan voorheen. Dat vond ik heel zwaar. Ik heb, mede ook namens het Presidium, altijd de hele Kamer meegenomen in alles, of het nou minder fijn was of dat we blij waren. Dat was ook de tijd van de avondklok volgens mij. Of was dat later? Volgens mij was dat in januari. Dat was gewoon een heel moeilijke ...

Mevrouw **Lammers**:

Is dat de reden geweest waarom er niet gereflecteerd is?

Mevrouw **Arib**:

Nee, nee, nee. Ik denk dat iedereen met zichzelf en met de eigen omgeving bezig was. Ik denk dat dat het is, niet omdat mensen dat niet wilden. Dat denk ik niet. Ik weet zeker dat later, als het allemaal voorbij was ... Er waren daarna ook verkiezingen. Je had dus ook niet de kans om met elkaar terug te kijken, want mensen zijn dan weg en er is een andere Voorzitter. Zo gaat dat in de politiek. Het is niet bewust dat men gedacht heeft: we gaan niet terugkijken. Zo is het niet gegaan, denk ik.

Mevrouw **Lammers**:

Dat waren mijn vragen.

De **voorzitter**:

Dan geef ik graag het woord aan collega Huidekooper en vraag ik of hij op dit onderwerp nog aanvullingen heeft.

De heer **Huidekooper**:

Niet op dit punt, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dan geef ik u het woord voor het laatste onderwerp van dit openbaar verhoor.

De heer **Huidekooper**:

Hartelijk dank, voorzitter. Mevrouw Arib, we gaan naar de afronding van dit verhoor. Naast dat we uitgebreid hebben gesproken over de werkwijze van de Kamer zou ik u nog graag een aantal vragen willen stellen in het kader van reflectie en leren van de ervaringen van de Tweede Kamer in de pandemie voor een eventuele volgende. Ik zou u eerst willen vragen: wat vond u dat er goed ging met betrekking tot de Kamer in de pandemie?

Mevrouw **Arib**:

Qua organisatie, dus de ambtelijke organisatie, ben ik echt ongelooflijk dankbaar dat ik enorme ondersteuning kreeg vanuit de bodes en, zoals ik net al noemde, technici, het Restaurantbedrijf, de stenografen. Zonder hen was het niet gelukt. Het is ongelooflijk belangrijk om ons te realiseren dat zelfs in een crisistijd de Kamer open was en gewoon door kon gaan. Dat is echt dankzij deze mensen. Dat vind ik wel van belang om te noemen.

Wat ook goed ging, ondanks dat het heel moeilijk was, was dat heel veel Kamerleden bereid waren om mee te denken of te zeggen: misschien moeten we even wachten met dit of dat; dat komt later wel. Er was ook wel een soort saamhorigheid aanwezig. Dat vond ik ook heel mooi om te zien.

Wat ik lastig vond – ik heb dat al gezegd, dus ik hoef dat niet te herhalen – is dat je op een gegeven moment merkte dat het werd gepolitiseerd. De steun voor debatten, wanneer dat wel mogelijk was, kwam niet van meerderheden. Mensen van kleine partijen of van de oppositie ... Dat blijft ... Het is ook een beetje eigen aan de politiek; dat zou ook kunnen. In crisistijd wil je eigenlijk dat politiek minder belangrijk is en dat iets anders hoger staat: het algemeen belang en dat je elkaar wat gunt en zo. Dat was er in het begin, maar het gaf op de een of andere manier ook wel spanningen.

Verder ... Ja, jullie vroegen heel veel over zo'n crisisplan en de ambtelijke organisatie. Ik denk dat de ambtelijke top ... Er is heel veel veranderd, godzijdank, in de Kamer, met nieuwe mensen die een leidinggevende rol hebben. Maar dat vertrouwen is wel van belang. Open en eerlijk zijn naar elkaar is ontzettend belangrijk in zo'n situatie. Soms heb ik dat weleens gemist. Maar goed, het was een eenzame ...

De heer **Huidekooper**:

Kunt u daar een voorbeeld van geven?

Mevrouw **Arib**:

Wat zegt u?

De heer **Huidekooper**:

Kunt u daar een voorbeeld van geven?

Mevrouw **Arib**:

Ja, ik heb al een paar keer voorbeelden genoemd, bijvoorbeeld dat je niet geïnformeerd wordt of zo. Het is wel een moeilijke rol. In een crisis is dat niet makkelijk. Zeker niet. Je maakt ook geen vrienden. Ondanks dat je zegt "het is niet aan mij, het is aan de Kamer" verwachten ze dat je toch wel iets beslist. Dat zijn allemaal dingen die in zo'n crisis een rol kunnen spelen. Maar goed, ik hoop dat we terugkijkend en misschien ook in jullie rapport – jullie spreken meer mensen dan ik – tot iets moois kunnen komen over hoe de Kamer het anders zou kunnen doen, hoewel een crisis natuurlijk altijd heel veel improvisatie zal blijven vragen.

De heer **Huidekooper**:

Wat ging er niet goed? Had u ook punten van kritiek?

Mevrouw **Arib**:

Om het nou zo op een rijtje ... Dat heb ik niet klaar. Maar ik heb wel heel veel kritiek al in mijn antwoorden ... Nou, heel veel kritiek ... Ik heb in mijn antwoorden laten blijken waar ik minder blij om was. Ja, het blijft ... Ik kan allemaal dingen verzinnen over hoe het anders zou moeten, maar het is elke keer weer kijken hoe je op dat moment reageert. Ik heb geen concrete punten van: zo en zo zou je het anders moeten doen. Ik heb dat misschien wel in mijn antwoorden meegegeven, maar ik heb het niet zo op een rijtje.

De heer **Huidekooper**:

Vindt u dan, terugkijkend, dat de Kamer goed was voorbereid op de pandemie?

Mevrouw **Arib**:

Ik vind dat de Kamer het echt heel goed heeft gedaan. Ja. En dan bedoel ik de héle Kamer. Ik begrijp dat het belangrijk is om ook te reflecteren op de rol van de Kamer. Dat is altijd goed. Maar de Kamer controleert de regering. Het is niet de Kamer die heeft besloten of er een avondklok moest komen of dat scholen dicht moesten gaan. Dat is echt de regering. De regering regeert en de Kamer controleert. Om nou de Kamer – het feit

dat ik hier zit – op hetzelfde niveau als de minister-president of de heer Van Dissel of wat dan ook ... Dat is niet helemaal ... Vind ik zelf. Je moet als Kamer zeker reflecteren en terugkijken. Wat is goed gegaan? Wat is minder goed gegaan? Maar het zijn allemaal volksvertegenwoordigers die hun best doen. Sommigen zijn akkoord gegaan met die voorstellen, anderen weer niet. Zo hoort het in een democratie.

De heer **Huidekooper**:

U geeft aan dat u vindt dat de Kamer het goed heeft gedaan.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Waarvan akte, zou ik zeggen. Ik was alleen benieuwd of u vindt dat de Kamer goed was voorbereid.

Mevrouw **Arib**:

Nou, niemand was voorbereid op corona, en de Kamer ook niet. Wij werden allemaal overvallen door een virus dat de samenleving in zijn greep hield. Dan moet je handelen. Je moet zorgen voor voorwaarden zodat mensen veilig kunnen werken en Kamerleden veilig hun werk kunnen doen. Dus "vorbereid" ... Niemand zag dit aankomen. Dat is gewoon zo. Dat geldt ook voor de Kamer.

De heer **Huidekooper**:

U zegt: de Kamer controleert alleen en neemt geen maatregelen zoals de avondklok. Maar de Kamer heeft toch wel ingestemd met bepaalde maatregelen?

Mevrouw **Arib**:

Dat staat de Kamer vrij.

De heer **Huidekooper**:

Dat staat de Kamer vrij.

Mevrouw **Arib**:

Ja, tuurlijk.

De heer **Huidekooper**:

Dus de medewetgevende taak die staat ...

Mevrouw **Arib**:

Zeker, zeker.

De heer **Huidekooper**:

Dan hebben we dat met elkaar vastgesteld.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Dan wil ik nog even met u naar de noodverordeningen gaan. Even voor de mensen thuis de volgende context. Tot de invoering van de Tijdelijke wet maatregelen covid-19 – dat was op 1 december 2020 – werden de maatregelen genomen met als juridische basis een noodverordening. De maatregelen die golden in de Tweede Kamer werden dan ook geregeld via de noodverordening van de veiligheidsregio Haaglanden. Vond u het logisch dat de veiligheidsregio Haaglanden aan zet was om op dat moment, toen de pandemie begon, een uitzondering voor de Tweede Kamer op te nemen?

Mevrouw **Arib**:

Dat heeft niet alleen de veiligheidsregio gedaan. Dat heeft ook het kabinet gedaan, hè, zodat er een uitzondering voor de Kamer gold, volgens mij. Maar ...

De heer **Huidekooper**:

Dat is toen inderdaad verlopen via de noodverordening.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Mijn vraag aan u was of u het logisch vond dat dat zo verliep.

Mevrouw **Arib**:

Nou, ik kan me daar iets bij voorstellen. Het is nooit een punt van discussie geweest. Ik kan me voorstellen dat ze denken dat het democratisch proces zijn beloop moet hebben en dat het parlementaire werk moet plaatsvinden. Dat kan, ja. Maar natuurlijk wel onder de voorwaarden die voor iedereen golden, dus dat wij niet dichtgingen, maar wel rekening moesten houden met de regels zoals die voor de hele samenleving golden. Die golden ook voor ons: 1,5 meter, schoon, veilig, dat soort zaken, ja.

De heer **Huidekooper**:

Even voor de helderheid, zodat het ook voor de kijker duidelijk is: het kabinet trof inderdaad maatregelen en vervolgens moest er een uitzondering komen die geregeld moest worden in de noodverordening

van de veiligheidsregio, zodat er een juridische basis voor was. Ik zou dan ook willen vragen of u vindt dat dit voor een toekomstige pandemie standaard geborgd moet zijn, dus dat die maatregelen getroffen kunnen worden in de Tweede Kamer.

Mevrouw **Arib**:

Ik vind persoonlijk ... Ik weet niet ... Ik vind dat je, als je van de samenleving verlangt om 1,5 meter afstand te houden en als thuiswerken de norm is, daar wel rekening mee moet houden als volksvertegenwoordiger, zonder dat je je controlerende en medewetgevende taak verwaarloost. Het zou, denk ik, raar zijn als wij als Kamer, terwijl iedereen afstand moest houden, met 150 leden in de zaal zaten. Wat voor voorbeeld geef je dan? Wat voor signaal is dat? Wij staan boven iedereen? Dat is één.

Twee. We hebben met een virus te maken gehad waarvan de gevolgen vergaand waren. Mensen zagen al die beelden van ic-bedden, van de zorg die vastliep enzovoort. Je wilt ook niet dat je daar met elkaar aan meewerkt doordat je met z'n allen in zo'n zaal zit. Dus iedereen mondkapjes, afstand en rekening houden met al die RIVM- en OMT-adviezen. Dat je dat als Kamer aan je laars lapt, kan gewoon niet. Wij volgden gewoon de richtlijnen zoals die door het RIVM en het kabinet in maatregelen zijn afgekondigd. Daar pasten we onze werkwijze op aan, zonder dicht te gaan.

De heer **Huidekooper**:

Oké. We hebben het gehad over de controlerende taak en de medewetgevende taak, en u stipte net de voorbeeldfunctie van de Kamer aan. Dan wil ik het tot slot nog even hebben over de vertegenwoordigende functie van de Tweede Kamer.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Want die hebben we ook. Vindt u dat de Tweede Kamer tijdens de pandemie verschillende geluiden die in de samenleving aanwezig waren, goed voor het voetlicht heeft kunnen brengen?

Mevrouw **Arib**:

Hoe bedoelt u precies? Ik was geen woordvoerder, hè.

De heer **Huidekooper**:

Dat begrijp ik. Er zijn op dat moment natuurlijk minder debatten geweest over corona.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Tegelijkertijd zijn er gedurende de pandemie veel vragen in de samenleving. Er worden heftige maatregelen getroffen.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Vindt u dat de Tweede Kamer voldoende ruimte heeft geboden om al die verschillende geluiden te horen?

Mevrouw **Arib**:

In de debatten zeker, maar dat zeg ik dan als buitenstaander, hè. Ik heb de debatten alleen voorgezeten. Mijn rol was ook om ruimte te bieden, te geven, de voorwaarden te scheppen, zodat alle Kamerleden, of ze nou van links of rechts kwamen, hun denken, hun mening en hun standpunten voor het voetlicht konden brengen. Dat is mijn rol. Ik vind dat dat wel is gebeurd. In coronatijd waren er eerst die technische briefings. Alle faciliteiten daarvoor hebben we gecreëerd. Mensen konden het live volgen en ze konden het ook terugkijken. Dan volgde het debat. Die debatten duurden héél lang, soms tot diep in de nacht, behalve toen met de avondklok enzovoort. Dat was terecht en dat was ook nodig, omdat de hele samenleving te maken had met een virus waar heel veel angst voor was in hun ... Ik hoef geen voorbeelden te noemen. Denk aan de verpleeghuizen, de ouderen die stierven zonder familie. Ik vond wel dat de Kamer ... Ze kwamen terug voor het debat. Ze deden hun best om hun standpunten te verkondigen, moties in te dienen, te waarschuwen. Soms stemden ze mee met voorstellen, soms waren ze tegen. Zo hoort het ook in een democratie. Die ruimte was er en daar had ik zeker oog voor. Dat moest ook.

De heer **Huidekooper**:

Tegelijkertijd zien we in die tijd ook veel kritische stemmen naar voren stappen. Er trad ook verdeeldheid in de samenleving op. Had de Tweede Kamer iets kunnen doen zodat het ... Had het anders gekund? Had de Kamer daar een bijdrage aan kunnen leveren?

Mevrouw **Arib**:

Misschien moet ik deze vraag even vasthouden. Het kan zijn dat ik hem weer vergeet. Ik wilde nog één ding zeggen over de vertegenwoordiging van de Kamer. Ik heb in die periode wel ... Naar buiten treden als Kamer was niet aan de orde. Ik had het initiatief genomen om samen met Jacques Grishaver van het Auschwitz Comité met Kamerleden naar Auschwitz te gaan. Dat is toen geannuleerd. 75 jaar vrijheid is toen ook niet doorgegaan. Maar wat me toen wel heel erg raakte, was dat zowel de Eerste als de Tweede Kamer niet was uitgenodigd voor 4 mei. De Kamer was daar niet vertegenwoordigd. Dat heeft me wel geraakt. Het was een hele stille herdenking, waar kransen werden gelegd. Er waren wel wat mensen, maar beide Kamers waren er niet. Dat vond ik heel jammer, want je kon op de Dam afstand houden. Het had gekund. Het is me tot op de dag van vandaag niet helder waarom het niet kon. We hebben het wel geprobeerd, maar het is niet gelukt. Dat wilde ik nog even kwijt. Zeker in zo'n situatie had het misschien gekund.

Wat was uw tweede vraag?

De heer **Huidekooper**:

Het staat genoteerd. Ik wilde u nog even het volgende vragen. U zegt "als buitenstaander", maar u zit hier natuurlijk als voormalig Voorzitter van de Tweede Kamer. Ik wil u dus toch vragen om in die rol te reflecteren.

Mevrouw **Arib**:

Ik doe niet anders.

De heer **Huidekooper**:

De Tweede Kamer heeft een controlerende en een medewetgevende, maar ook een volksvertegenwoordigende taak. U had als Voorzitter ook de verantwoordelijkheid om die te borgen. Kunt u daar vanuit die hoedanigheid nog op reflecteren? Had het anders of beter gekund? Wat kunnen we daarvan leren?

Mevrouw **Arib**:

Waar doelt u precies op?

De heer **Huidekooper**:

Of er voldoende ruimte is gegeven aan alle geluiden in de samenleving en kritiek. Hoe is er omgegaan met kritische geluiden? Is er voldoende ruimte voor geboden vanuit de Kamer?

Mevrouw **Arib**:

"Vanuit de Kamer" is wat anders dan "vanuit de Voorzitter", want ik ga

niet over groepen die kritisch zijn of juist het kabinet steunen. Dat is niet aan de Voorzitter. Dat is echt aan de Kamerleden. Dat de Kamerleden daar verschillend over dachten, kwam in het debat uitgebreid aan de orde. Er waren namelijk ook Kamerleden die kritisch waren of dat misschien nog steeds zijn. Zij vonden dat andere geluiden ook gehoord hadden moeten worden. Maar dat vindt plaats in het debat tussen de fractievoorzitters of de woordvoerders onderling. Daar heeft de Voorzitter geen enkele rol in. Die moet dat ook niet willen. Dat je je gaat bemoeien met wie voor en wie tegen is, is niet aan de orde – niet bij mij, niet bij de rol van de Voorzitter.

De heer **Huidekooper**:

Dus u bent van mening dat de continuïteit van de volksvertegenwoordigende taak in die periode goed is verlopen.

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Begrijp ik u dan goed?

Mevrouw **Arib**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Dan tot slot mijn laatste vraag. Die gaat over de controlerende taak van de Kamer. Eigenlijk gaat hij over het spanningsveld tussen de behoefte uit de Kamer om, natuurlijk, informatie te hebben in debatten en tegelijkertijd het signaal dat we hebben teruggehoord vanuit het kabinet, onder anderen van de heer Bruins. Hij gaf het hier in het verhoor ook aan. Hij zei dat het ten koste ging van de slagkracht en tijdigheid van het kabinet. Hij zei ook: daar zouden voor een volgende pandemie heldere afspraken over gemaakt moeten worden tussen Kamer en kabinet. Hoe kijkt u naar dat spanningsveld?

Mevrouw **Arib**:

Nou, ik denk dat het een hele moeilijke periode was voor iedereen. Dat geloof ik zeker. Er is toen wel gezegd dat we een technische briefing houden. Dat werd ook heel goed voorbereid. Dat vraagt natuurlijk iets vanuit het kabinet, maar het vraagt ook iets vanuit de Kamer en de organisatie. Ja, het was gewoon heel lastig voor Kamerleden. Er werd een persconferentie gehouden en de volgende dag had je een technische briefing en dan een debat, soms op dezelfde dag of op de dag daarna. Heel af en toe ... Informatie naar de Kamer krijgen is altijd een probleem geweest met het kabinet, welk kabinet dan ook. Dat is altijd zo. Of het

nou links of rechts is, er is altijd gedoe over artikel 68. Hier was het ook van belang dat Kamerleden heel graag stukken wilden. Dat lukte niet altijd. Dat lukte niet altijd. Ik denk niet dat dat bewust ... Tenminste, dan heb ik het over de persconferentie en de maatregelen. Op dat moment hadden zij ook tijd nodig of ... Soms, maar dat heeft niks met corona te maken, heb je ook dat sommige bewindslieden bewust dingen achterhouden. Daar zullen jullie als commissie ook iets van gemerkt hebben, dus dat sommige stukken wel en sommige stukken niet gegeven worden. Het kwam weleens aan de orde dat mij werd gevraagd: we zouden een debat hebben en de stukken liggen er niet. Dan belde ik op van: wanneer komen ze? Ik weet nog dat ik belde over een spoedwet die moest worden behandeld. Iedereen verwees naar elkaar. Op een gegeven moment werd het met een taxi gebracht omdat ...

Nou ja, dat zijn dingen die anders zouden moeten misschien. Ik weet niet, het is makkelijk praten achteraf. Maar je zou als Kamer daarover afspraken kunnen maken, dat je zegt: niet over twee dagen of misschien over drie dagen een debat totdat alle stukken binnen zijn. Dat zou kunnen. Alleen weet ik ook dat de werkelijkheid soms weerbarstig is omdat in de samenleving enorme discussie en onrust ontstaat. Als Kamer kan je dan niet zeggen: volgende week hebben we een debat want dan hebben we de stukken. Dan willen de Kamerleden op dat moment alles hebben. Dat is ook hun goed recht. Dus misschien dat er uit jullie enquête ideeën komen over crisissituaties, maar ik heb geen illusies dat dat ook werkelijkheid wordt omdat de werkelijkheid soms toch anders is, en dat was hier ook zo, ja.

De heer **Huidekooper**:

Dank u wel voor dit verhoor.

De **voorzitter**:

Ik had begrepen dat mevrouw Lammers geen aanvullingen heeft op dit onderwerp.

Mevrouw **Lammers**:

Nee, ik heb geen aanvullingen.

De **voorzitter**:

Ik zelf ook niet. Mevrouw Arib, bedankt. Hiermee zijn we aan het einde gekomen van dit openbare verhoor.

Mevrouw **Arib**:

Mag ik nog één opmerking maken als het kan?

De **voorzitter**:

Dat is niet gebruikelijk, maar bij uitzondering wil ik u die gelegenheid geven.

Mevrouw **Arib**:

Ik wil het kort houden. U zei het in de introductie en ik heb het ook een paar keer gehoord in uw interviews als voorzitter van de enquêtemissie, niet als persoon. De nadruk ligt vooral op lessen trekken en vooruitkijken. De rol van de Kamer: natuurlijk, prima. Maar ik mis wel de nadruk op waarheidsvinding, op verantwoording afleggen. Misschien beschouwen jullie dat als vanzelfsprekend, maar zonder waarheidsvinding, zonder verantwoording ... Dat zijn twee fundamentele waarden in een democratische staat waarin je verantwoording aflegt over hoe besluiten tot stand zijn gekomen en wie voor wat verantwoordelijk is. Misschien zijn er besluiten genomen die niet anders hadden gekund. Misschien zijn er ook goede besluiten. Maar verantwoording hoort bij een enquête. Ik denk dat, zeker als het gaat om corona en over de impact daarvan op burgers, ondernemers en politieagenten, het wantrouwen zo groot is dat het ongelooflijk belangrijk is om aan waarheidsvinding en verantwoording ruimte te bieden. Niet om mensen af te rekenen, ook niet aan de schandpaal. Maar alleen dan kunnen we leren. Dus ook leren voor de toekomst en lering trekken, kan niet zomaar zonder waarheidsvinding. Ik hoop dat dat ook een belangrijk onderdeel is van de enquête.

De **voorzitter**:

Dan kort nog. Vanzelfsprekend is waarheidsvinding een van onze doelen, naast het leren. Publieke verantwoording vindt hier ook plaats. Ons oordeel, ons eindrapport zal, zoals ik al eerder in dit verhoor heb aangegeven, in het eerste kwartaal van 2027 komen. Dan kunnen mensen ook een oordeel vellen over wat zij daarvan vinden en in welke mate zij vinden dat dat gebeurd is.

We zijn hiermee aan het einde gekomen van dit openbaar verhoor. Dank u wel, mevrouw Arib. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden.

(Mevrouw Arib wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Het volgende openbare verhoor van de parlementaire enquêtemissie Corona vindt vanmiddag om 14.00 uur plaats met Ernst van Koesveld, directeur-generaal van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, oftewel een hoge ambtenaar. Ik sluit de vergadering.

Sluiting 12.50 uur.